

SOLIDÁRNÍ SPOLEČENSTVÍ

Socialistická internacionála
1951 - 1992

Karel Hrubý



MASARYKOVA DĚLNICKÁ AKADEMIE

A96-01308

*Knižnice politického vzdělávání
Masarykovy dělnické akademie
Svazek 2*

Masarykova dělnická akademie děkuje
panu dr. Erhardu Epplerovi a Nadaci Friedricha Eberta
v Bonnu i v Praze za příspěvek k vydání této práce.

Karel Hrubý

Solidární společnosti. Socialistická internacionála 1951 - 1992
Vydala Masarykova dělnická akademie v nakladatelství Fénix, Praha 1996.
Vytiskla Příbramská tiskárna, s. r. o.

ISBN 80-85245-42-6

© Karel Hrubý
a Masarykova dělnická akademie 1996

Obsah

1.	Historická přehledra	5
1.1.	Internacionální solidarita a její prohry	5
1.2.	Před ustavením Socialistické internacionály	7
2.	Ustavující kongres Socialistické internacionály	10
2.1.	Orgány SI	12
2.2.	Pestrá jednota	13
2.3.	Ideologie SI	14
2.4.	Způsob práce SI	17
2.5.	Politické působení SI (1951 - 1976)	19
3.	Nová etapa: ženevský kongres SI 1976	22
3.1.	Změny ve stanovách a struktuře SI	23
3.2.	Osobnost a práce předsedy W. Brandta	25
3.3.	Obrat k třetímu světu	27
3.4.	Eurokomunismus - posila či konkurence?	28
3.5.	Politika Brandtovy éry	31
4.	Cesta k zřítíku - Stockholm 1989	34
4.1.	Principy SI (1989)	37
5.	Společnost na prahu XXI. století	40
5.1.	Univerzalita lidských práv	41
5.1.1.	Politické zábrany	42
5.1.2.	Nedostatky v oblasti sociálních práv	43
5.1.3.	Nedostatky hospodářského systému	44
5.1.4.	Civilizační krize	44
5.2.	Hospodářství v přerodu	45
5.3.	Změna sociální struktury	48
5.4.	Ekologické ohrožení	50
5.5.	Ideologické zdroje konfliktů	54
5.6.	Otázky odzbrojení a míru	58
6.	SI v politickém spektru soudobého světa	60
6.1.	Nová pravice	60
6.2.	Nová levice	66
6.3.	Ideologie násilí	71
7.	Uprostřed změn (19. kongres SI v Berlíně 1992)	73

Socialistická internacionála je mezinárodní politickou organizací sdružující sociálně demokratické, socialistické a labouristické strany všech kontinentů, jejichž společným jmenovatelem je demokratický socialismus.

Jejím účelem je posílení vztahů mezi členskými stranami a koordinace jejich politických postojů a činnosti.

Usnesení Socialistické internacionály nejsou pro jednotlivé strany sice závazná, ale vycházejí z obecného souhlasu s principy svobody, spravedlnosti a solidarity a ze společného odhodlání dosáhnout světa, v němž bude vládnout mír a demokracie.

Socialistická internacionála existovala v různé podobě už od roku 1864, neměla však nepřerušené trvání. Po I. internacionále (1864 - 1876) následovala II. internacionála (1889 - do I. světové války) a Dělnická socialistická internacionála (1923 - 1940). Ve své dnešní formě byla Socialistická internacionála obnovena v roce 1951 ve Frankfurtu nad Rýnem.

Dnes sdružuje SI více než sto stran a přidružených organizací v celém světě, které jsou podporovány stamiliony voličů; mnohé z těchto stran jsou stranami vládními.

Svůj tradiční boj za svobodu, demokracii, sociální spravedlnost a solidaritu spojuje s úsilím o udržení míru, s ochranou životního prostředí a se snahou o vyrovnání rozdílů mezi vyvinutým Severem a nevyvinutým, chudým Jihem. Spolupracuje se Spojenými národy a s širokým okruhem odborových a jiných organizací, které s ní sdílejí základní hodnoty a směřují k vytvoření pluralitního demokratického světa založeného na dorozumění a spolupráci, světa, v němž lidé budou moci žít v míru, ve svobodě, v naplňování idejí solidarity a humanity.

1. Historická předehra

1.1. Internacionální solidarita a její prohry

(1864 - 1940)

Kolébku mezinárodního dělnického hnutí je Evropa. Ačkoli po průmyslové revoluci se kapitalismus vyvíjel paralelně i ve Spojených státech, bylo sociální podhoubí v Evropě prosyceno socialistickými myšlenkami mnohem silněji než v USA, kde liberálnější politický systém poskytoval i nemajetným jistá práva a vedl spíše k individuálním než kolektivním postojům. Průmyslové dělnictvo Evropy však bylo od počátku konfrontováno nejen se sociální tvrdostí grünerského kapitalismu, ale i se společností, která poskytovala politická práva jen majetkově, rodově nebo stavovsky privilegovaným vrstvám.

Vědomí sociálního a politického znevýhodnění získávalo sice dělnictvo zkušeností ohraničenou místem svého pracoviště, ale brzy si začalo uvědomovat podobnost své situace i přes tyto lokální hranice. Vydátně k tomu napomáhal i vývoj socialistické teorie, která zejména v druhé polovině 19. století stále silněji pronikala do dělnického hnutí a přispívala nejen k poznání příčin neutěšené situace dělnictva, ale vedla i k pochopení, že k úspěšnému vedení zápasu za lepší život, za sociální práva a za lidskou důstojnost vůbec je nezbytné organizovat se i politicky.

Většina sociálně demokratických a socialistických stran (některé z nich, jako např. anglická či holandská, se nazývaly Stranami práce) vznikla v poslední čtvrtině 19. století. Mnohé z nich byly ovlivněny názory Marxovými, zejména jeho teorií o třídních protikladech a zákonitěm historickém vývoji, ale vliv tu měly i názory jiných myslitelů a socialistických vůdců (Saint-Simon Proudhon, Lassalle, Bakunin, Bebel, Bernstein aj.) i motivy etické, které otázky sociální spravedlnosti dávaly její centrální místo v dělnickém hnutí.

K vytvoření první mezinárodní organizace dělnictva došlo v Londýně r. 1864 (Mezinárodní dělnické sdružení), to však pro slabost i názorové rozpory bylo už r. 1876 rozpuštěno. Teprve II. internacionála, která byla založena 1889 a mohla se již opřít o větší množství stran, bylo přisouzeno hrát v organizaci sociálního a politického boje, přesahujícího hranice jednotlivých států, větší roli. Druhá internacionála však musela vést zápas nejen s kapitalismem, ale musela překonávat i nacionalistické postoje ve vlastních řadách. Přes varování, že tzv. národní zájmy jsou zneužívány vládnoucími třídami k odvrácení dělnictva od boje sociálního, nepodařilo

se jí při vypuknutí I. světové války odvést vedení socialistických stran od podpory svých válečných vlád. Po rakouské a německé sociální demokracii, které svůj souhlas s válečnými úvěry omlouvaly „obranou proti reakčnímu ruskému carismu“, dali svůj souhlas k financování války i sociální demokraté Belgie, Británie a Francie, kteří svůj postoj omlouvali zase „obranou proti pruskému expanzionismu“. Duch mezinárodní solidarity se ukázal slabší než duch loyality národní, která překryla i rozpor mezi dělnictvem a kapitálem. Nacionalismus zasadil tak II. internacionále smrtelnou ránu, z níž se už nevzpamatovala.

Když I. světová válka skončila, vynořilo se na evropské scéně komunistické Rusko, které mělo v dělnictvu značné sympatie. V řadě evropských stran došlo k radikalizaci a posléze k rozkolu, z něhož vznikly komunistické strany. Pokusy o překonání tohoto rozkolu a o integraci všech dělnických stran v jediné internacionální organizaci byly neúspěšné. Mezinárodní konference socialistů, která se sešla v Hamburku v r. 1923, obnovila internacionální organizaci bez účasti komunistických stran pod jménem Socialistická dělnická internacionála (Labour and Socialist International). Poučena válečnou krizí a selháním jednotlivých stran, usilovala Dělnická internacionála o to, aby její rozhodnutí byla napříště pro jednotlivé strany závazná. Tím se mělo zabránit rozdrobení fronty socialistických stran, kdyby byly znovu postaveny před problém války nebo jiné formy násilí diktovaného zájmem kapitálu.

Tragédie Mnichova, jehož obětí se stalo Československo, však ukázala, že internacionální solidarita socialistických stran není s to postavit fašistické agresí účinnou bariéru. Zklamání z toho, že francouzská socialistická strana schválila Daladierovu politiku Mnichova a že Socialistická dělnická internacionála neuznala za svou povinnost postavit se na ochranu jediného opravdu demokratického státu ve střední Evropě, vedla dlouholetého zástupce Čsl. sociálně demokratické strany dělnické v Internacionále Františka Soukupa k tomu, že jménem strany odmítl zúčastnit se konference socialistických stran v Paříži v říjnu 1938 a postoj Internacionály i francouzské strany ostře odsoudil. Ocenil naopak jednání anglické Labour Party, která se v anglickém parlamentě rozhodně postavila proti Chamberlainově vládě na obranu Československa. Brzy nato II. světová válka přerušila téměř všechna pouta mezi socialistickými stranami. Dělnická internacionála odumřela.

1.2. Před ustanovením Socialistické internacionály (za války a po válce: 1945 - 1950)

Po skončení II. světové války vypadalo mnohé ve světě jinak. Došlo ke změně mocenské struktury, v níž oslabená Anglie a Francie sestoupily ze své vůdcovské pozice, kterou zaujímaly v evropské politice po I. světové válce. Vynořily se dvě supervelmoci, Spojené státy a Sovětský svaz, jejichž vliv na vývoj světa se značně zvýšil. Německo vypadlo na čas z role aktivního spolutvůrce evropské politiky a rovněž Itálie sestoupila na žebříčku mezinárodního vlivu. Posunuly se hranice ve východní Evropě, drobné státy střední, východní a jihovýchodní Evropy se dostávaly do stále silnější závislosti na Sovětském svazu.

Ale změnily se i struktury hospodářské a sociální. Nesmírný technický pokrok vedl k prudkému růstu produktivity a ke zvýšenému konzumu. Ve světovém hospodářství docházelo k nebývalému propojení podniků a kumulaci kapitálu. Rychle rostoucí sektor služeb a racionalizace v agrární produkci vyvolaly i zřetelné přeskupení sociální: rapidně rostla zejména střední vrstva a dělnictvo ztrácelo svůj proletářský charakter.

Začaly se uplatňovat silné integrační a federalistické tendence jak na poli hospodářském tak i politickém. Idea evropské unie byla sice ještě jen zbožným přáním několika prozíravých politiků, ale vůle k mezinárodní spolupráci se projevovala stále silněji. Také socialisté a sociální demokraté, poučení dvěma válkami o tom, že nedostatek mezinárodní solidarity mezi nimi nahrává jen reakčním a agresivním silám, si naléhavěji uvědomovali potřebu těsnější spolupráce. Úzké kooperaci však stály v cestě nejen hospodářské škody způsobené válkou, ale i řada předsudků a animozit, které mezi válečnými stranami přezívaly i po válce. Tyto averze a nedůvěra k nedávnému nepříteli provázely i první kroky socialistických a sociálně demokratických stran na mezinárodním poli.

Už před koncem války došlo ve dnech 3. - 5. března 1945 v Londýně k mezinárodní konferenci, které se zúčastnilo 53 zástupců třinácti převážně západoevropských zemí. Pro atmosféru doby je příznačné, že byli přítomni např. zástupci polské a československé strany, protože jejich armády bojovaly po boku spojenců; naproti tomu exilovým sociálním demokratům z Německa, Rakouska a Maďarska byla účast odepřena, neboť byli občany nepřátelských států! Jednání se sice soustředilo hlavně na otázku budoucnosti Německa, ale byl tu také vysloven požadavek obnovy

mezinárodní organizace a ustaven i výbor, který měl připravit revitalizaci a reorganizaci Internacionály.

Ukázalo se však, že velká část stran - mezi nimi i pořadající Labour Party - chovala k myšlence obnovení Internacionály silnou skepsi. Přispívala k tomu i nevyřešená otázka, jaký vztah zaujmout ke komunistickým stranám, které po rozpuštění Kominterny se tvářily tolerantněji a s nimiž v některých zemích udržovali sociální demokraté během války v boji se společným nacistickým nepřítelem přátelské kontakty.

Nejistota, jakým směrem se budou po válce vyvíjet země středovýchodní Evropy, které se dostaly do sovětské zájmové sféry, byla jednou z vážných překážek vytvoření nové mezinárodní organizace hned po válce a poválečný vývoj ji spíše zvyšoval než odstraňoval. Už tehdy se mluvilo o sociálně demokratických stranách "sovětského bloku" jako o stranách ne zcela nezávislých. Nikoli neprávem. Ve všech těchto stranách byli lidé typu Zd. Fierlingera, J. Cyrankiewicze, Sakasitse a jim podobných, kteří se snažili sociální demokracii rozšířit a udělat z ní poslušného vazala komunistů. Mnohé západoevropské strany měly také ve svém lůně levicová křídla nakloněná radikálním změnám, která chovala ke komunistům jisté sympatie (často jako důsledek spolupráce z dob II. světové války), což vedení stran znepokojovalo.

Za těchto okolností bylo pochopitelné, že západoevropské strany váhaly vytvořit Internacionálu s těmito infiltrovanými stranami a odkládaly rozhodnutí do doby, až se vývoj ve východní Evropě trochu vyjasní. Vzájemné styky se proto vedly prostřednictvím mezinárodních socialistických konferencí, které se staly dočasnou institucí styků mezi socialistickými stranami. Koncem r. 1947 pak konference v Antverpách rozhodla zřídit stálý výbor, který měl řídít činnost i mezi konferencemi: Committee of the International Socialist Conference - zkráceně: COMISCO.

V září 1947 vytvořily také komunistické strany společné byro, KOMINFORM, která byla vlastně obdobou Kominterny rozpuštěné za války. KOMINFORMA trvala na rychlém převzetí moci komunistickými stranami ve všech státech pod sovětským vlivem. To vedlo i československé komunisty ke změně dosavadní strategie; rozhodli se usilovat o rychlé uchvácení moci ve státě i neparlamentárními prostředky. K tomu se naskytla příležitost, když v únoru 1948 došlo k vládní krizi, v níž komunisté ovládli rychle rozhodující mocenské pozice a zbavili ostatní strany prakticky všeho vlivu ve státě. Železná opona, před kterou varoval Churchill ve svém proslulém curyšském projevu už v r. 1946, byla definitivně spuštěna;

na východ od ní zůstávala uzavřena společnost spějící rychle k totalitě. Pražské události šokovaly svět a měly rozhodující vliv na další vývoj v Evropě. Tři týdny po pražském puči, 17. března 1948 uzavřely Velká Británie, Francie, Belgie, Holandsko a Lucembursko tzv. Bruselský pakt o společné obraně. O rok později 4. dubna 1949 vzniklo NATO jako obranná organizace Západu proti sovětské vojenské hrozbě. Začaly se vytvářet další evropské organizace, směřující k hospodářské a politické spolupráci jako Montánní unie za účasti Francie, Německa, Belgie, Holandska, Lucemburska a Itálie. Vynořil se plán na vytvoření evropské armády a začalo se uvažovat i o ušíř hospodářské a politické integraci svobodné Evropy.

Po pražském puči bylo už západoevropským socialistům naprosto zřejmé, že sociálně demokratické strany v sovětském bloku jsou odsouzeny buď k úzké kolaboraci anebo ke vnučenému "sloučení" s komunistickými stranami svých zemí. Hned měsíc po únorových událostech bylo na zasedání COMISCA v Londýně ve dnech 19. - 20. března 1948 rozhodnuto vyloučit z mezinárodních konferencí bulharskou, rumunskou a maďarskou stranu, které již byly pohlceny komunisty. Zrada některých vůdců československé sociální demokracie (Fierlinger, John, Erban, Hájek, Havelka aj.), kteří se po puči ihned zmocnili vedení strany, z něhož vyloučili funkcionáře zvolené před několika měsíci XXI. sjezdem strany v Brně, byla tak trápantní, že COMISCO toto vedení neuznávalo.

Nejistota COMISCA šla tak daleko, že nepřistupilo v prvních měsících ke spolupráci na konferencích ani ty zástupce stran, kterým se podařilo odejít ze země sovětského bloku do exilu. Teprve o rok později, na konferenci v holandském Baarnu (14. - 17. května 1949) byla přijata rezoluce, která vyslovila přesvědčení, že potlačení těchto stran je jenom dočasné a že východoevropské sociálně demokratické strany nabudou znovu svobody. Konference vyzvala sociálně demokratické strany Polska, Československa, Maďarska, Bulharska a Jugoslávie, aby pod její záštitou ustavily společné ústředí v exilu. Nepřiznala však těmto exilovým stranám plnoprávný status, nýbrž jen členství s hlasem poradním. Mohly se účastnit zasedání a diskusí, ale neměly právo hlasovací (s odůvodněním, že jejich počet je příliš vysoký a jejich váha při hlasování by byla neuměřená). Byla tedy v roce 1949 ustavena Socialistická unie střední a východní Evropy (Socialist Union of Central and Eastern Europe, zkráceně: SU-CEE), sdružující nejprve strany Polska, Československa, Maďarska, Bulharska a Jugoslávie, k nimž později v roce 1952 přistoupily i socialistické

strany baltických států (Estonska, Lotyšska a Litvy). Zástupci jednotlivých stran a čtyři delegáti Unie se od té doby zúčastňovali schůzí, konferenci a jiných mezinárodních setkání a udržovali problematiku svých zemí mezi socialisty Západu stále živou.



Významným krokem před založením Socialistické internacionály v její dnešní podobě byla diskuse "o podstatě demokratického socialismu", která byla mezi stranami vedena na mezinárodní socialistické konferenci v Kodani ve dnech 1. - 3. června 1950. V té době už převládlo přesvědčení, že obnova Internacionály je nezbytná, bylo však třeba vyjasnit principy, na nichž se všechny demokratické strany, ať se nazývaly socialistické nebo sociálně demokratické, budou moci shodnout. Tvář v tvář nedemokratickým a násilným praktikám v totalitních státech se jevilo jako zvlášť důležité ostře vymezit pojem socialismu, v sovětské praxi k nepoznání znetvořeného a před světem zdiskreditovaného. Byla ustavena programová komise, která v následujících měsících připravila několik variant návrhů. Poměrné jednoty bylo dosaženo zejména v těchto bodech:

- socialismus nemá být chápán jako nutné a zákonitě vyvrcholící vývoje společnosti, nýbrž jako dynamické hnutí, které nabízí více možností;
- v důsledku toho bylo opuštěno dogma o třídních protikladech;
- byla zdůrazněna nezrušitelnost individuálních občanských svobod;
- stejně jako nezbytnost demokracie a jejího rozšíření do všech oblastí života společnosti.

Na zasedání v Londýně v březnu 1951 pak bylo definitivně rozhodnuto o přeměně dosavadní organizace COMISCO v Socialistickou internacionálu. Ustavující sjezd byl svolán na léto 1951 do Frankfurtu nad Mohanem.

2. Ustavující kongres Socialistické internacionály

Kongres se konal ve dnech 30. června až 3. července ve Frankfurtu nad Mohanem za účasti 104 delegátů 27 stran a přidružených mezinárodních organizací; k SI se hlásilo v té době celkem 34 stran, ale některé se nemohly pro těžkosti ve vlastní zemi či z jiných důvodů zúčastnit: tak chyběla izraelská Labour Party a strany Argentiny, Řecka, Islandu, Lucemburska a Terstu. Československo bylo zastoupeno exilovou sociální demokracií.

Konference se scházela v době, kdy konflikt mezi stalinským Sovětským svazem a západními demokraciemi nabyl hrozivých rozměrů válek v Koreji. Proto na rozdíl od protiválečných výzev předchozí II. internacionály a Socialistické dělnické internacionály, se v úvodních projevech (zejm. předsedy COMISCO Morgana Philipse, který byl také zvolen za prvního předsedu SI) ozývaly naopak obavy z toho, že Západ by se mohl stát obětí útoku Sovětského svazu, kdyby nebyl vojensky dostatečně připraven. Válce je možno zabránit jen tím, že proti možnému agresorovi bude stát dostatečná síla, která ho přiměje, aby upustil od svých agresivních plánů. Proto obranu Západu a jeho demokratických institucí je třeba považovat za jeden z předních cílů Socialistické internacionály po dobu ohrožení. Jakmile toto ohrožení pomine, je třeba co nejdříve a nejučinněji odzbrojit.

Hlavním cílem Socialistické internacionály zůstávalo ovšem zvýšení životní úrovně pracujících, sociální pokrok a hospodářská spravedlnost. Kromě toho si Socialistická internacionála kladla za úkol rozšíření politické demokracie, její ochranu v zemích, kde tato je ohrožena a její přeměnu v demokracii sociální a hospodářskou. Ve středu pozornosti socialistů musí stát **člověk** a nikoli učené definice o ideálním společenském systému. Socialistická internacionála si uvědomovala význam morálního faktoru v životě jednotlivce i společnosti a hlásila se k svým humanistickým tradicím. Jejím hlavním úkolem bylo vytvoření světového společenství svobody na základě morálních principů socialismu. Toho nelze dosáhnout jen v národních hranicích, ale je třeba o to usilovat v široké mezinárodní spolupráci, která - a to bylo novum ve slovníku internacionály - nesmí zůstat omezena jen na Evropu, ale musí se rozšířit do celého světa.

Skutečnost, že se Socialistická internacionála konstituovala jako součást demokratického Západu, který stál v ostrém protikladu k totalitním a diktátorským režimům komunistickým, se odrazila i ve volbě místa tohoto ustavujícího kongresu. Frankfurt, který ležel v rozdělené zemi, v níž se ostře setkávaly protiklady otevřeného, demokratického světa s uzavřeným světem komunistických diktatur, měl symbolicky zdůraznit demokratickou orientaci Socialistické internacionály a její rozhodný odpor k dogmatickým a diktátorským praktikám komunistů. Kromě toho se volbou tohoto místa demonstrovalo plné členství německé sociální demokracie ve světovém socialistickém společenství, což bylo i důkazem toho, že národní animozity z doby války byly překonány.

2.1. Orgány SI

Ve Frankfurtu byla ustavena **Generální rada** jako nejvyšší orgán Socialistické internacionály mezi kongresy. Byly v ní zastoupeny všechny plnoprávné členské strany, čtyři zástupci Socialistické unie stran střední a východní Evropy (SUCEE) a po jednom zástupci socialistických žen a mládeže. Prvním jejím předsedou se stal generální tajemník britské Labour Party Morgan Phillips; Erich Ollenhauer (SPD) a Louis Levy (francouzská SFIO) byli zvoleni místopředsedy. Generálním sekretářem SI zůstal dosavadní tajemník COMISCA Julius Braunthal. Za stálé sídlo SI byl určen Londýn.

Dále bylo ustaveno **Byro SI**, do něhož měly vyslat své zástupce strany Belgie, Francie, Itálie, Japonska, Německa, Nizozemí, Rakouska a Velké Británie; jednoho zástupce měly určit skandinávské strany. V roce 1972 bylo byro rozšířeno tak, že tu měly jednotlivé zástupce všechny skandinávské strany, dále Austrálie, Izrael, Chile, Malta. Od ženevského kongresu v r. 1976 byly v byru zastoupeny všechny členské strany a přidružené organizace (žen, mládeže ap.).

Významnou institucí SI od jejího počátku byl **finanční a administrativní výbor**, složený z mezinárodních sekretářů pěti finančně nejsilnějších stran: po dlouhá léta to byly strany rakouská, francouzská, německá, anglická a švédská, později také dánská a italská PSI. Vedle sestavení rozpočtu SI a určení výše členských příspěvků jednotlivých stran, doporučuje či zamítá tento výbor žádosti o členství v SI. Jeho vliv v SI je od počátku silný; jeho členové se účastní i jednání Byra (Councilu) a jejich návrhy a mínění mají velkou váhu.

Členství v SI je diferencováno stanovami; rozeznává se:

- plné členství (full membership) s právem hlasovacím a povinností platit příspěvky na činnost SI;
- poradní členství (consultative membership) bez práva hlasovacího; to bylo přiznáno např. exilovým stranám střední a východní Evropy (zatímco exilové strany Španělska, Chile a Řecka požívaly plného členství - toto rozlišení odpovídalo tehdejší snaze respektovat status quo v rozdělení Evropy, aby se neprovozoval Sovětský svaz);
- status pozorovatelů (observers) byl přiznán především těm stranám třetího světa, které o členství v SI projevíly zájem, nesplňovaly však dosud všechny podmínky pro plné členství (ať šlo o ideologické zaměření, organizační strukturu či pod.) Tyto strany se směly účastnit jednání, aby

se s duchem i procedurálními pravidly SI seznámily dříve, než bude možno považovat je za řádné členy. Později byl status pozorovatelů zrušen a přeměněn v konzultativní.

- status členství mají i tzv. bratrské organizace (fraternal organizations) jako organizace žen (Social Democratic Women) nebo mládeže (International Union of Socialist Youth); tyto organizace mají i právo hlasovací, neplatí však členské příspěvky, nýbrž naopak jsou finančně podporovány.
- konečně volně náležejí do SI i tzv. přidružené organizace (Associated Organizations) jako je např. socialistická skupina v Evropském parlamentě, Dělnická sportovní internacionála apod. Tyto organizace mají podobný status jako konzultativní strany, na rozdíl od nich jsou však internacionálou finančně podporovány.

Sekretariát SI, jehož sídlo je v Londýně, je spravován generálním tajemníkem, jehož úkolem je spolu s administrativním teamem zajišťovat organizačně a technicky konference a kongresy, vést protokoly jednání a zajišťovat správu archivu. Přípravuje potřebné informace pro jednání a pomáhá členským stranám v přípravě mezinárodních setkání. Zpočátku měl i značný politický vliv, později - zejména v období silných presidentů SI - měl spíše funkci výkonné administrativy.

2.2. Pestrá jednota

Přes široký ideový i politický souhlas zakládajících stran nebylo možno mluvit o Socialistické internacionále jako o zcela homogenním útvaru. Některé, zejména tradiční evropské strany, se mohly opírat o dlouhou politickou a organizační zkušenost, jiné - např. asijské strany - byly relativně mladé a nezkoušené; totéž se mělo později projevit při vstupu dalších stran třetího světa, zejména z Latinské Ameriky. Ale i v Evropě byly rozdíly: některé silné strany byly ve vládě, jiné v opozici; také spektrum soupeřů na pravici i na levi bylo v jednotlivých zemích odlišné. K tomu všemu musely demokratické socialistické strany přilhlizet. Pod zorným úhlem domácí problematiky pak interpretovala každá strana mezinárodní závazky vyplývající z principu socialistické solidarity po svém.

Kromě toho byl i postoj k marxistickému dědictví v jednotlivých stranách nesterýlný. Projevilo se to po válce např. u stran, jejichž státy se dostaly do závislosti na Sovětském svazu; zde vesměs v prvních letech

převládala jistá renezanse marxistické orthodoxy. Také Itálie měla svůj ideologický problém: byla tu tradičně reformistická sociální demokracie (vůdce Saragat) a vedle ní Socialistická strana Itálie (P. Nenni), která měla k Sovětskému svazu a ke komunistickým stranám daleko tolerantnější vztah. I v jiných stranách (např. britské Labour Party, ale také v proudu mladé levice v německé SPD a jinde) se proti reformistickému pragmatismu vůdců čas od času formovala křídla "nové levice", hledající nikoli konfrontaci, ale dialog s komunisty.

Přesto celkový postoj SI k současným komunistickým režimům a stranám byl v zásadě nejen kritický, ale přímo odmítavý, což dalo frankfurtské Deklaraci zásad jednoznačně konfrontační podobu. Byl to nejen důsledek prohloubeného vědomí o podstatě demokratického socialismu, který spojoval sociálně demokratické, labouristické i socialistické strany v jednom společném rámci, ale i vliv mezinárodní situace, která byla na počátku padesátých let vyhodnocena do ostré bipolarity.

2.3. Ideologie SI

Napětí mezi Východem a Západem poznamenalo i programové prohlášení SI, které bylo ve Frankfurtu v r. 1951 přijato. Především se tu zdůrazňuje neoddělitelnost demokracie od socialismu. Socialismus tu není chápán jako snaha jedné třídy, dělnictva, o uskutečnění lepšího, spravedlivějšího a svobodného života, nýbrž stává se úkolem všech lidových vrstev. Socialismus směřuje k osvobození národů z jejich závislosti na menšíne vlastníků výrobních prostředků. Jeho cílem je zajistit všemu lidu spoluřehodování v hospodářství a vytvořit takové společenství, v němž svobodní lidé budou spolupracovat v rovnosti. Socialisté bojují za politickou a hospodářskou demokracii, za zvýšení životní úrovně lidu a za sociální reformy. Tento zápas přináší díky dlouholeté práci socialistů a odborářů pozoruhodné úspěchy.

Vývoj ke svobodě a sociální spravedlnosti je však od bolševické revoluce v Rusku ohrožen. Rozpoklením dělnického hnutí bylo uskutečnění socialismu v mnoha zemích vrženo o celá desetiletí zpět. Komunisté se odvolávají neprávem na socialistické tradice. Ve skutečnosti tyto tradice znetvořili k nepoznání. Komunismus ustrnul v dogmatismu, který je ostrým protikladem kritického ducha marxismu. Zatímco socialisté se snaží uskutečnit svobodu a sociální spravedlnost překonáním kapitalistické třídní

společnosti, snaží se naopak komunisté o prohloubení těchto třídních polarit, ale jen proto, aby mohli nastolit diktaturu jedné strany. Mezinárodní komunismus je nástrojem nového imperialismu. Kdekoli se dostal k moci, vyhladil svobodu nebo zničil možnost ji dosáhnout. Opírá se o vojenskou byrokracii a teroristickou policii. Vytvořil novou třídní společnost se zvětšenými protiklady majetku a privilegií. Nucená práce se stala důležitým faktorem jeho hospodářství (preambule Prohlášení SI, čl. 7 - 10).

Proti perverzně pokrivenému pojmu socialismu, jak je hlásán a praktikován v komunistických zemích, staví SI pojem "demokratického socialismu", aby se demokratický charakter socialistického hnutí Západu ostře odlišil od pseudosocialismu komunistických diktatur Východu.

Demokratický socialismus je mezinárodní hnutí, které vůbec nevyžaduje strnulé jednotné pojetí. Není důležité, odvozuji-li socialisté své přesvědčení z výsledků analýz marxistických či jinak zdůvodněných či z náboženských anebo humanitních zásad; všichni sledují společný cíl: společenský řád sociální spravedlnosti, vyšší životní úrovně, svobody a světového míru. (Čl. 10 preambule.)

Každá diktatura je nebezpečím pro svobodu národů a pro světový mír. Každé vykořisťování člověka, ať nucenou prací, ať porušováním elementárních lidských práv, ohrožuje materiální a morální úroveň života všech národů. Proto se cítí demokratičtí socialisté solidární se všemi národy, které jsou ujařmeny fašistickou či komunistickou diktaturou a podporují jejich boj o svobodu (čl. 9 a 10 kapitoly I. "Politická demokracie").

V kapitole II. se prohlášení zabývá hospodářskou demokracií. "Socialismus chce překonat kapitalistický systém hospodářským řádem, v němž zájmy společnosti jsou postaveny nad zájem profitu. Bezprostřední hospodářské cíle socialistické politiky jsou: plná zaměstnanost, zvyšování produkce, stálé zvětšování blahobytu, sociální spravedlnost a spravedlivé rozdělení příjmů i jmění." K tomu je třeba hospodářského plánu respektujícího zájmy lidu a uplatnění veřejné kontroly výrobního procesu.

V čl. 5 o hospodářské demokracii se říká: "Socialistické plánování nevyžaduje kolektivizaci všech výrobních prostředků; smíří se s existencí privátního vlastnictví v důležitých oblastech jako v zemědělství, v řemesle, maloobchodu, v drobném průmyslu." Dodává se však: "Stát má bránit soukromokapitalistickým majitelům v tom, aby své moci zneužívali". Kapitola končí (čl. 9): "Demokratický socialismus rozšiřuje svobodu individua na základě hospodářské a sociální jistoty a stále se zvyšující životní úroveň".

Ve III. kapitole je definována **demokracie sociální**. Patří sem nejen spravedlivá odměna za práci přiměřená výkonu, ale i radost z práce a vzájemná solidarita. Vyjmenovávají se tu základní práva individua, jimiž jsou: právo na práci, na lékařské ošetření a ochranu v mateřství, právo na zotavení, na hospodářské zabezpečení ve stáří, v nezaměstnanosti nebo v pracovní neschopnosti, právo na děti a jejich ochranu, právo mládeže na vzdělání dle individuálních schopností a konečně právo na důstojné bydlení. Požaduje se zrušení zákonných, sociálních, hospodářských a politických nerovností mezi mužem a ženou, mezi sociálními vrstvami, mezi městem a venkovem stejně jako mezi náboženskými vyznáními a rasami. Cílem je osvobození člověka a plné rozvíjení jeho osobnosti zbavené strachu z politických a hospodářských nejistot; tím se otevrou nové možnosti ke kulturnímu rozvoji osobnosti vědomé si své odpovědnosti.

IV. kapitola Prohlášení, která je věnována **demokracii v internacionálních vztazích**, končí apelem ke všem pracujícím, aby se spojili v boj o udržení míru, který je neoddelitelně spjat s bojem o svobodu. "Socialisté zápasí o svět míru ve svobodě, o svět, který zahrne vykořisťování a zotročování člověka člověkem a národa národem, o svět, v němž je vývoj osobnosti jednotlivce předpokladem plodného vývoje celého lidstva".

Prohlášení SI z roku 1951 je pozoruhodné v několika směrech:

- jednak opouští marxistické zdůvodnění socialismu a místo teoretické definice budoucí společnosti se obrací k politické a sociální praxi, k hodnotě svobody, sociální spravedlnosti, solidarity a světového míru; jde v první řadě o naplnění demokracie a lidských práv v oblasti nejen politické, ale i hospodářské a sociální a o plné rozvinutí osobnosti; toto úsilí může vycházet z různých ideových zdrojů - rozhodující je společný cíl a směřování k společným hodnotám.
- marxistické dogma o třídních protikladech jako hybné síle vývoje, který zákonitě povede k nastolení nového společenského systému, ustupuje sociálnímu reformismu. Marxova historická prognóza není už závazná - důraz je kladen na zápas o osvobození člověka, na zajištění jeho lidských práv a plný rozvoj jeho osobnosti - nikoli na existenci teoreticky předpověděného společenského systému;
- socialismus není už věcí jedné třídy, ale celé společnosti; vedle dělnictva se tu angažují i ostatní složky společnosti, pokud je morální motivy socialismu oslovují;
- opouští se také od představy, že k naplnění socialistických cílů je nezbytné vyvlastnění všech soukromých výrobních prostředků a jejich pře-

vedení do výlučné kolektivního vlastnictví. Soukromé vlastnictví výrobních prostředků má ve společnosti své místo a svou funkci; je však třeba společenské kontroly proti jeho zneužití;

- zdůrazňuje se význam demokracie pro individuum i společnost. Proti diktátorským a manipulátorským metodám komunismu se staví pojem "demokratického socialismu" na rozdíl od pseudosocialismu znetvořeného diktaturou, terorem a dogmatismem;
- proti agresivní politice Sovětského svazu je třeba postavit odstrašující sílu. Je třeba nejdříve zajistit bezpečnost a teprve potom usilovat o uvolnění napětí - nikoli obráceně;
- hlavní zbraní proti komunismu je vytváření společnosti dostatku, blahobytu a hospodářského vzestupu;
- nutnost překonání imperialistické expanze a koloniálního vykořisťování je zdůvodňována nikoli materialistickou analýzou, nýbrž především morálními motivy a principy demokratického socialismu.

Frankfurtské prohlášení se tak definitivně rozešlo s marxistickou dogmatikou a její historickou prognózou. Socialismus tu byl pojat jako pragmatická cesta k svobodě, sociální spravedlnosti a světovému míru. Za hlavní nebezpečí tu nebyl označen kapitalismus, který v posledních desetiletích díky zápasu sociálních demokratů a odborářů nabyl humanějších forem, nýbrž diktatury, které násilně potlačovaly svobody národů a bezcitně manipulovaly člověkem v zájmu udržení své moci. Tento obraz nepřítel byl pochopitelně vnucován tehdejší situaci, kdy Sovětský svaz ohrožoval demokracie západního světa svou expanzí.

2.4 Způsob práce SI

Zkušenost z meziválečného období ukázala iluzivnost představ, že by mezi členskými stranami, které musí ve svých postojích dbát vždy primárně na politické náklady a problémy svých zemí, bylo možno dosáhnout takového konsensu, který by mohl být striktně závazný pro všechny členy. Proto Socialistická internacionála se vrátila k pojetí, že její usnesení vyjadřují sice společnou snahu, ale jejich realizace je závislá na situaci a uvážení jednotlivých stran. SI není nadřazenou institucí s příkaznickou či donucovací mocí, její usnesení nemusí být pro členské strany závazné. V tom je pochopitelné jisté slabost jejího působení na mezinárodním poli - na druhé straně však to umožňuje větší flexibilitu a snižuje napětí a názo-

rové konfliktky mezi členskými stranami, neboť i při zásadní shodě vyjádřené usnesením SI je možné, aby jednotlivé strany s přihlédnutím k vlastním možnostem a zájmům si ponechaly jistou volnost v jednání.

Socialistická internacionála, vědomá si obtížného dosahování obecného konsensu v důležitých mezinárodních otázkách, dbala na rozdíly od svých předchůdkyň o to, aby kontakty mezi stranami byly zintenzivněny a komunikace různým způsobem institucionalizována. Schůze Byra SI, jichž se později zúčastňovaly všechny členské strany, byly pořádaný častěji, kromě toho se zástupci stran setkávali při práci ve speciálních výborech a studijních skupinách, kde se analyzovaly konkrétní problémy a navrhovala řešení (počátkem sedmdesátých let už jich bylo 15; jednou z nich byla studijní skupina pro střední a východní Evropu). Vedle časopisů "Socialist Affairs" vydával sekretariát častěji a ve větším rozsahu cirkuláře s důležitými oznámeními, ale také s návrhy nebo studijními materiály, které seznamovaly s prací výborů a studijních skupin. Docházelo nejen k spektakulárním konferencím vůdců stran (party leader's conferences), ale i k setkáním mezi delegáty stran na nižších (např. regionálních) úrovních nebo v nových institucích (např. v Evropském společenství ap.). To vše vedlo ke zvýšené a profesionálnější komunikaci v SI.

Socialistická internacionála si tak zjedнала větší respekt u jednotlivých stran i mimo socialistické hnutí. Projevilo se to i v přílivu nových stran. Jestliže v roce svého založení 1951 měla SI celkem 34 členů včetně stran s konzultativním statutem (mezi členskými stranami byly i strany území, která neměla charakter státu jako na př. Sársko, Jižní Tyroly, Terst), pak v roce 1976 už sdružovala 35 členů plnoprávných, 13 konzultativních členů a 6 pozorovatelů (Bermudy, Kostarika, Paraguay, Peru a dvě venezuelské strany). Všechny tyto strany sdružovaly několik milionů členů v celém světě, měly podporu mnohamilionové masy voličů a řada z nich byla zastoupena ve vládách svých zemí.

Nejvyšším počtem členstva se mohla vykázat švédská sociální demokracie, která měla téměř milion členů (stav z r. 1975: 981.778), skoro stejný počet měla i německá SPD (957.253), neobyčejně silná byla i rakouská SPÖ (701.572), britská Labour Party sdružovala 665. 379 členů; početné bylo členstvo i v Itálii (přes 800 tisíc), kde však došlo po II. svět. válce k roztržce a vytvořily se dvě strany: socialistická (PSI) s 538.000 členy a sociálně demokratická s 303.000 členy. Více než 200 tisíc členů měly ještě strany Belgie, Kanady, Izraele a Norska, zatímco francouzská socialistická strana udávala jen 150.000 členů. (Pro srovnání: Českoslo-

venská sociální demokracie měla před svou likvidací v r. 1948 téměř 380.000 členů).

2.5. Politické působení SI (1951 - 1976)

Ačkoli SI disponovala dobrou organizační strukturou a její studijní skupiny (Study Groups) poskytovaly analýzy problémů založené na dobré věcné znalosti, nebylo politické působení SI v současném světě příliš výrazné.

Centrálními politickými problémy padesátých a šedesátých let byly: zajištění světového míru, zatlačení komunismu, vytváření evropských nadnárodních institucí a konečně hledání cest k překonání rozkolu mezi Východem a Západem. V sociálně-ekonomickém ohledu musela Internacionála čelit stále užšímu propojení mezinárodního kapitálu v multinacionálních společnostech. V tomto rámci se pohybovala i její politika v těchto desetiletích.

V postojích ke komunismu dosáhla Socialistická internacionála větší jednoty ve vztahu ke komunistickým státům i těsnější jednoty názorové v otázkách socialistické teorie. Padesátá léta, která vrcholily přijetím Godesberského programu (1959) německou sociální demokracií, znamenají definitivní rozchod nejen s komunistickými organizacemi a jejich praxí, ale také se společnými kořeny minulosti: s marxismem, s jeho teorií zstřihujícího se třídního boje, s jeho historicko-utopickou prognózou socialismu jako ideálního společenského systému - a zejména s jeho tézí o nezbytnosti revoluce a přechodné fáze diktatury proletariátu. Zde navázala Internacionála na kritiku E. Bernsteina, R. Luxemburgové, K. Kautského a jiných, kteří v diktatuře bolševikůčas rozeznali její pravou, nedemokratickou podstatu, její služebnost mocenským choutkám bolševických vůdců, kteří se chtěli pomocí této diktatury zmocnit natrvalo vlády nad společností.

Byly-li události v Sovětském svazu mezi dvěma válkami zahaleny ještě pláštikem neinformovanosti a romantických nadějí, pak po II. světové válce se sovětský systém přiblížil na dohled nejen geograficky, ale i svou agresivní praxí, s kterou vystupoval jak proti okolnímu světu tak proti vlastnímu lidu. Strany Socialistické internacionály se postupně zbavovaly ne-realistických iluzí o možnosti spolupráce s komunisty a hranice mezi oběma proudy se stávala zřetelnější jak v praktické politice, tak v teorii a programu.

Obraz komunismu a fašismu jako společného nepřítele značně přispěl k názorovému sblížení uvnitř Socialistické internacionály a k jednotnějšímu pojetí socialismu jako cesty, po níž se lidstvo přibližuje k svobodnějšímu, důstojnějšímu, bezpečnějšímu, kulturnějšímu a blahobytnějšímu zítříku.

I v tomto vypjatém boji proti diktaturám (vedle východní Evropy to byly fašistické diktatury v jihoevropských státech a některých zemích Latinské Ameriky) zůstávalo hlavním úkolem demokratických socialistů nedopustit novou válku; usílil o udržení míru byl jedním z hlavních témat SI. Jeden z jejich nejvýznamnějších výborů byl výbor pro evropskou bezpečnost (počátkem 70. let ho vedl předseda Socialistické internacionály Bruno Pittermann), ale Internacionála zaujímala stanovisko také k četným otázkám, kdy mír i mimo Evropu se zdál být akutně ohrožen. Tak na příklad v roce 1957 přijala rezoluci k Alžírsku, k Blízkému Východu, v roce 1959 se vyslovila k otázce bezpečnosti a míru, v r. 1961 k testům nukleárních zbraní atp. Daleko zdrženlivější byla její stanoviska k událostem ve střední a východní Evropě, jako bylo maďarské povstání v r. 1956 nebo sovětská okupace Československa v r. 1968. Také pomoc španělským socialistům v jejich boji proti Francově diktatuře nebyla příliš vydatná. Zůstávalo v rozhořčených rezolucích, u ujištění morální podpory postiženým a obecných varování útočníků a utlačovatelů - prakticky však zůstávaly tyto projevy bez vlivu na politické události. Tyto rezoluce, zejména byly-li přetvářeny velkými postavami socialistické politiky, přispěly však aspoň k tomu, že pozornost veřejnosti se k těmto událostem obracela se vši naléhavostí a že nebezpečí jak fašismu, tak sovětského komunismu se bralo uvnitř socialistického hnutí i ve světě velmi vážně.

Úspěšnější se ukázala spolupráce stran Socialistické internacionály v procesu integrace Evropy, kterou socialistické strany vesměs podporovaly. Velice úzce např. spolupracovali socialističtí zástupci v Evropském společenství uhlí a oceli, v r. 1957 byl vytvořen společný sekretariát uvnitř Evropského společenství (European Community). V r. 1974 byla v Lucemburku vytvořena Konfederace socialistických stran Evropského společenství, aby mohla lépe koordinovat postup socialistů vůči konservativcům a liberálům v této evropské instituci. Později se vytvořila socialistická frakce v Evropském parlamentě ve Štrasburku, aby bylo možno lépe koordinovat postup socialistů při projednávání otázkách.

Vynořovaly se i nové problémy, které vyžadovaly aktivitu. Počátkem sedmdesátých let se začal např. ostřeji počítovat stále se zvětšující rozdíl

mezi oblastmi industriálního severu a převážně agrárního jihu v Evropě. To přimělo strany jižní Evropy k tomu, aby úžeji koordinovaly svá stanoviska a naléhaly na postupné vyrovnání těchto rozdílů. Kromě toho je sblížovala i společná problematika Středomoří. Ačkoli mezi těmito stranami evropského jihu byly v mnoha ohledech rozdíly, došlo mezi stranami Řecka, Itálie, Francie a od r. 1976 také Španělska a Portugalska k užším kontaktům; na pozadí zřetelných sociálních a hospodářských rozdílů mezi severem a jihem Evropy začal se pak rýsovat koncept překonání polarity mezi Severem a Jihem obecně. Byl chápán jako rozdíl mezi industriálními státy Evropy a Severní Ameriky - a státy Latinské Ameriky a Afriky, jejichž životní úroveň závisela více na agrární produkci a těžbě surovin. Výrazem zvýšené pozornosti zejména Jižní Americe bylo zasedání Byra SI v r. 1973, které se konalo v Chile. Generální tajemník v té době navštívil také několik afrických zemí, aby navázal kontakt s tamními socialistickými skupinami.

Koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let se ke spolupráci v Socialistické internacionále přihlásilo několik stran Latinské Ameriky: vedle Argentiny, která byla mezi zakládajícími členskými stranami už v r. 1951, a Jamaiky, která přistouplila o rok později, měla od r. 1966 řada zemí status pozorovatele: tak např. radikální strana Chile, dále strany Peru, Paraguaye, Uruguaye, Kostariky a Bermud, od r. 1969 také Venezuely. Z asijských stran byly v SI vedle dvou stran Japonska na čas i indická, vietnamská, korejská, singapurská, které však později svůj postoj k Socialistické internacionále změnily, zatímco strana Malajska po konzultativním členství se stala řádným členem. Z afrických zemí byla na čas jako pozorovatel přítomna strana Kamerunu, byla však brzy vyloučena; časově omezené členství měl také Madagaskar, kdežto Mauritius byl od r. 1969 řádným členem; Senegal se stal řádným členem v roce 1976.

To sice naznačovalo jisté otevření jinak eurocentrické Socialistické internacionály také jiným světadílům (od r. 1952 sem patřila také novozélandská a od r. 1966 australská Labour Party), ale ve skutečnosti většina těchto stran zůstávala jen nominálně členem SI, jejich vnitřní i ideové problémy jim nedovolovaly plně zapojení - a také většina evropských stran, které udávaly i nadále tón, jim nevěnovala vážnou pozornost.

Jak se měnila situace ve světě - zejména poté, když Sovětský svaz po Stalinově smrti naznačil ochotu vystoupit ze své izolace a začal navazovat bohatší kontakty se Západem i třetím světem - cítila se také v Socialistické internacionále potřeba jisté změny. Předešlým šlo o to, otevřít se skutečně mimoevropským oblastem, aby se čelilo komunistickému pronikání do zemí třetího světa; antikomunismus padesátých let však už neměl v politice SI dominantní postavení. Naopak se začala protěžovat politika jistého sblížení s komunistickými státy, aby se odstranila letitá nedůvěra a dosáhlo se změny v politickém klimatu, která by připravila i cestu k dohodám o zbrojním omezení.

Aktivita SI se nyní častěji obracela proti fašistickým režimům v jižní Evropě: Řecku, Španělsku a Portugalsku. Jak se naděje na změnu v těchto zemích stávala reálnější, poskytovala SI socialistickým stranám těchto zemí (jejich vedení se uchýlilo do exilu) vydatnější politickou podporu.

Tato změna pohledu odváděla pozornost od střední a východní Evropy, jejichž exilové strany byly komunistickým režimům tmem v oku. Projevilo se to jednak sníženým zájmem o práci Studijní skupiny pro střední a východní Evropu, jednak snahou některých stran vyjit vstříc Sovětskému svazu zrušením individuálního členství sociálně demokratických stran střední a východní Evropy; ty měly být nadále zastoupeny jen kolektivně Socialistickou unií střední a východní Evropy. Díky rozhodnému odporu exilových stran a jejich upřímných přátel (zásluha patří zejména německé SPD a rakouské SPÖ), podařilo se tento návrh ve finančním a administrativním výboru, který připravoval návrh nových stanov, zvrátit. Avšak hlasy, volající po jisté reorganizaci a výraznějším zviditelnění Socialistické internacionály na mezinárodním parketu, se množily. K této změně mělo dojít na kongresu Socialistické internacionály, který byl na r. 1976 svolán do Ženevy.

3. Nová etapa: ženevský kongres SI 1976

I když se Socialistická internacionála od svého založení v r. 1951 mohla pochlubit daleko účinnější organizací než její předchůdkyně a také řadou politických úspěchů, přece jen se v posledních letech začala projevovat jistá ochablost. Projevilo se to jednak v množství požadavků na změny jak statutární, tak politické povahy, ale i v snížené kooperaci mezi vedoucími stranami, což vedlo kromě jiného k tomu, že mezera mezi posledním kon-

gresem a kongresem v Ženevě se zvětšila na čtyři roky, ačkoli stanovy určovaly dvouletý rytmus. Tyto čtyři roky však byly vyplněny přípravou prací, která umožnila Socialistické internacionále vstoupit v Ženevě do nové, dynamičtější fáze.

Ke změně vyzývala i mezinárodněpolitická atmosféra a některé nové se vynořující problémy světové nebo alespoň kontinentální důležitosti. Sice stále ještě dominovalo napětí mezi Východem a Západem, dále probíhalo horečné zbrojení, ale začalo se také uplatňovat pojetí, že konfliktu je možno zabránit jen zvýšením důvěry mezi bloky, k čemuž je třeba i pozitivních kroků. Nové váhy nabyla problematika ekologická, populační, otázka zajištění výživy a surovin stejně jako nová výzva socialistickému hnutí, která přišla s formováním velkých multinacionálních koncernů a finančních organizací. U evropských stran k tomu přistupovala silná potřeba koordinovat svou politiku v procesu evropské integrace. Se zvýšenou naléhavostí se projevily dramatický rozdíly mezi Severem a Jihem, který nemohl socialisty nechat lhostejnými.

Proměna mezinárodního scénária a volání po některých změnách v samotné Socialistické internacionále se odrazily na ženevském kongresu zejména v třech oblastech:

- ve stanovách a některých změnách organizačních
- v osobnosti a způsobu práce nového předsedy (presidenta)
- v otevření se třetímu světu a v důsledku toho i přenesení velké části aktivity SI na sociálněpolitický konflikt Sever-Jih.

3.1. Změny ve stanovách a struktuře SI

S ohledem na socialistická hnutí či strany zemí třetího světa byl zrušen status pozorovatele (observer), který strany latinskoamerického a afrického kontinentu vnímaly jako prestižně nevýhodný. Nadále rozeznávaly stanovy vedle plného členství jen členství konzultativní (bez hlasovacího práva), které bylo nyní přiznáno i stranám s dřívějším statusem pozorovatelů; kategorie "observer" byla zrušena. To sice zvyšovalo prestižní váhu stran třetího světa v očích jejich domácí veřejnosti, ale na druhé straně toto přiznání snižovalo váhu exilových stran v Internacionále; byl to však kompromis, kterým se alespoň zabránilo zrušení individuálního členství exilových stran, jak to bylo některými stranami v předchozích diskusích navrhováno.

Také kritéria pro přijímání nových stran do SI se poněkud modifikovala. Dosavadní kritéria odpovídala spíše evropským normám: požadovala se pevná organizační struktura, zakotvenost v národní společnosti a programatická příbuznost se zásadami SI. To prakticky vylučovalo přijetí zejména těch socialistických skupin, které vystupovaly spíše jako osvobozenécká hnutí, neměly tudíž pevnou organizační strukturu a také ideologicky nebyly vždy jednotné. Napříště se mělo v posuzování přihlášek takových hnutí postupovat benevolentněji. V praxi však se tím usnadnilo přijetí jen některých latinskoamerických stranám, kdežto mnohá hnutí v Africe zůstala i poté pro SI organizačně i ideologicky nejasná.

Výrazně byla posílena pozice předsednictva a Byra SI. V padesátých a šedesátých letech byl volen předseda SI Generální radou, která volila i jeho dva zástupce (místopředsedy). Časem se však ukázalo, jak důležitá je, jestliže SI je navenek zastupována významnými politiky, jejichž jméno je přitažlivé pro média a publikum. Proto nové statuty otevřely cestu k rozšíření prezidia. Předseda i místopředsedové byli nyní voleni kongresem, tj. všemi členy SI, kteří měli hlasovací právo. Počet místopředsedů však byl rozšířen tím, že předsedové významných stran se rovněž stali místopředsedy (v roce 1989 jich bylo už 25!). V této funkci se pak stávali reprezentanty a mluvčími SI, což zjednávalo i Internacionále větší publicitu a prestiž.

Podle stanov byl předseda volen na dvě kongresová období, tj. na čtyři roky. Až dosud zastával tuto funkci nejdéle Bruno Pittermann, který byl po M. Philipsovi (1951 - 1957) a Dánovi A. Andersonovi (1957 - 1962) po krátkém působení E. Ollenhauera (zemřel koncem 1963) v čele SI dvanáct let (1964 - 1976). Willy Brandt byl opětovně volen i v následujícím desetiletí a zůstal v čele Internacionály až do své smrti (1992) celkem 16 roků. I když toto dlouhé období mělo i své stíny, je nesporné, že W. Brandt přivedl Socialistickou internacionálu k daleko větší vážnosti a vlivu ve světě, než tomu bylo předtím. Jestliže jeho předchůdci v této funkci byli spíše členy kolektivu, v němž působili více jako "primus inter pares", W. Brandt se stal výrazným předsedou, který nejen řídí zasedání, ale také spoluurčuje politiku SI. Později, na kongresu v Limě (1986) bylo jen formálně vyjádřeno v usnesení to, co Brandt praktikoval od samého začátku: že prezident je politickým vůdcem SI. Spolu s místopředsedy, čestnými presidenty a generálním sekretářem tvoří presidium, které se schází na podnět předsedy dle potřeby. Protože místopředsedy byli většími předsedové významných stran (v r. 1976 to byli m. j. F. Mitterrand, H. Wilson, B. Kreisky, O. Palme, M. Soares, B. Craxi, Joop den Uyl,

Y. Rabin, Iréna Pétry, L. Senghor a reprezentanti Austrálie, Chile, Kostariky a Kanady), měla jednání a rozhodnutí prezidia velkou váhu. Do značné míry tím presidium nahrazovalo konference vůdců stran, které také v budoucnosti nebyly svolávány s takovou pravidelností a staly se spíše reprezentanční událostí pro média. Leaders conferences však i nadále plnily důležitou úlohu propagační - zejména byli-li mezi místopředsedy ministři předsedové vládnoucích sociálně demokratických stran: stanoviskům Socialistické internacionály, jejímž jménem jako místopředsedové mluvili, se tak dostávalo velké publicity (to mělo velký význam i pro čl. exilovou stranu, která upozorňovala na věznění R. Baťka, V. Havla a jiných chartistů, jejichž propuštění pak tyto významní politikové na tiskových konferencích s vahou svého postavení žádali).

Větší váhu a širší kompetence dostalo novými stanovami také Byro SI, které už nebylo omezeno na určitý počet zástupců vybraných stran (v r. 1951 bylo tvořeno Byro reprezentanty deseti stran, později jich bylo osmnáct). Byro bylo nyní tvořeno všemi plnoprávními stranami, ale jeho zasedání se účastnily (bez práva hlasovacího) i stran konzultativní a přidružené organizace (žen, mládeže), takže se změnilo v široké plénum. Jeho úloha byla stanovami formulována takto:

- přijímá politická rozhodnutí mezi kongresy
- upravuje členství v SI
- navrhuje kongresu kandidáty pro funkci generálního tajemníka
- svolává kongresy
- ustavuje a řídí speciální výbory a studijní skupiny
- předkládá rozpočet a ručuje vyšší příspěvky (na návrh finančního a administrativního výboru).

Byro se také schází před každým kongresem a schvaluje jeho program; připravuje i usnesení, která jsou pak kongresem schvalována. Byro se tak stalo spolu s předsednictvem nejdůležitějším pracovním orgánem Socialistické internacionály.

3.2. Osobnost a práce předsedy W. Brandta

Daleko nejvýraznější změnu v práci a vystupování Socialistické internacionály navenek přinesla volba Willy Brandta, který byl v Ženevě na návrh Fr. Mitteranda zvolen předsedou. Brandt požíval jako prezident internacionály od první chvíle zasloužený respekt. Do čela SI přicházel sociální

demokrat, který měl za sebou bohaté zkušenosti legální i ilegální práce, boje proti nacismu, léta exilu, ale také politické a manažerské zkušenosti jako starosta západního Berlína, zahraniční ministr a posléze jako spolkový kancléř Spolkové republiky Německo a předseda velké Sociálně demokratické strany Německa (SPD). Jeho brázda na poli německé i mezinárodní politiky byla už hluboká a trvalá a jeho známost ve světě byla daleko větší, než tomu bylo u jiných socialistických politiků. To jistě bylo také důvod, že stanovy, které byly před ženevským kongresem připravovány, ponechávaly předsedovi tak velkou politickou kompetenci a volnost v jednání.

Brandt, který ve své vládní funkci jako zahraniční ministr a později i kancléř SRN byl spoluvůdcem "nové východní politiky", postavil vztah Východu a Západu i na půdě SI do nového světla. Podle jeho konceptu ustupoval dosavadní antikomunismus v politice SI do pozadí a větší úsilí mělo být věnováno politice zmírnění napětí. Zato se odpor k diktaturám přenášel více na fašistické diktatury evropského jihu; úspěšný boj demokratických sil proti nim přinesl v sedmdesátých letech v Portugalsku a ve Španělsku i Socialistické internacionále velké zadostiučnění; zápas o demokracii v některých státech Latinské Ameriky však čekal ještě na své rozhodnutí. Zatím však zůstávalo těžiště stále ještě v Evropě, která se stále pevněji integrovala hospodářsky i politicky. Tomu se přizpůsobovaly i socialistické strany států Evropského společenství. Už v r. 1974 vytvořilo osm stran Společenství (bez Labour Party) Konfederaci socialistických stran Evropského společenství; nyní k nim přistoupila i britská Labour Party (1976) a v následujícím r. 1977 i socialisté Severního Irsku. Účelem byla těsnější koordinace evropské integrační politiky. Před prvními volbami do Evropského parlamentu v r. 1979 se tyto strany dohodly na společném volebním tématu, ale domácí témata převažovala; v r. 1984 při dalších volbách už se podařilo vést volební boj pod jednotným heslem "práce, mír a svoboda", což odpovídalo i tehdejšímu zaměření úsilí Socialistické internacionály.

Nejmarkantnější obrat v zaměření SI však nastal Brandtovou zásluhou ve vztahu k problematice třetího světa.

3.3. Obrat k třetímu světu

Trend k otevření Internacionály také mimoevropským zemím se projevil už v prvních poválečných letech, kdy se ke spolupráci hlásili i socialisté Japonska, Argentiny, USA, Izraele, Kanady a Indie. První prezident SI M. Phillips tehdy varoval před tím, aby se SI stala internacionálou jen západních, tj. "bílých" stran. Také pozdější presidenti SI obraceli k tomuto problému pozornost. Zejména Bruno Pittermann (presidentem 1964 - 1976) upozorňoval na dramaticky se zvětšující rozdíl mezi bohatým Severem a chudým Jihem. Ale teprve W. Brandtovi se podařilo nastolit požadavek "ven z evropského ghetta" s plnou naléhavostí. Napomáhaly tomu i nové stanovy, které přiznaly stranám třetího světa status konzultativního členství, které jim dávalo větší možnost podílet se na práci SI než dosavadní status pozorovatelský. Brandt už r. 1976 ve svém ženevském projevu zdůraznil potřebu konkrétní a účinné pomoci těmto stranám v zápasu o sociální a politická práva pracujících a o nastolení skutečné demokracie. Jeho priority zněly: zajištění míru, vztah Sever - Jih a lidská práva. Zatímco otázky míru a lidských práv byly evropskými členskými stranami plně podporovány, vztah k třetímu světu měl v jejich politice spíše deklarativní roli. Nyní byly ustaveny pracovní skupiny pro Latinskou Ameriku a Afriku. Tato činnost byla úspěšná zejména v Latinské Americe. Během deseti let byly už plnými členy strany Barbadosu, Chile, Kostariky, Dominikánské republiky, Ecuadoru, Salvadoru, Guatemala, Jamajky, Paraguaye, Venezuely; konzultativní členství pak bylo přiznáno stranám Bolívie, Brazílie (od r. 1989 plné členství), Panamy a Portorika. Naproti tomu argentinská strana byla v r. 1983 po rozpadu v řadu skupin členství zbavena. Méně úspěšné bylo zapojení afrických zemí, kde prakticky jen Senegal měl významnější roli (byl řádným členem už od r. 1976 a jeho prezident Senghor byl jedním z Brandtových místopředsedů). Také k socialistickým stranám Asie zůstával v mnoha případech vztah nevyjasněný.

Tento příliv nových stran a politika otevřenosti, kterou protěžoval Brandt od převzetí svého úřadu, se projevil i na kongresech SI, které přestaly mít uzavřený charakter a staly se tak skoro mamutími podniky. Vedle členských stran se jich zúčastňovali i zástupci různých hnutí třetího světa, jimž někdy bylo i uděleno slovo, aby tak světu vysvětlili svou organizaci a její postoje. Kromě toho zvala SI i zástupce jiných organizací, které s demokratickým socialismem Internacionály měly málo společného, podílely se však na boji o lidská práva či jiných akcí humanitního nebo kulturního charakteru.

Přesto, že členská struktura SI se změnila a ztratila svou evropskou, resp. "bílou" výlučnost, neznamenal to, že její rozhodnutí, rezoluce a stanoviska vyjadřovaly vždy skutečné postoje této široké základny. I nadále zůstávaly a zůstávají evropské strany nejvlivnějším jádrem Socialistické internacionály, které udává její politice tón, a mají také největší váhu při určování linie, stanovení priorit, norem a principů. To se projevilo zejména v druhé polovině osmdesátých let, kdy Evropa se znovu stala ohniskem světové politiky.

3.4. Eurokomunismus - posila či konkurence?

Koncem sedmdesátých let se vynořil nový fenomén v evropském socialistickém světě - eurokomunismus. Sociální demokracie Západu byla už jednou konfrontována se situací, kdy se objevila trhлина v komunistickém táboře: bylo to po roztržce Jugoslávie s Moskvou. Ačkoli nebylo pochyb o tom, že Titův režim je demokracií na hony vzdálen, postavili se tehdy sociální demokraté západní Evropy k problému v intencích své politiky, která byla primárně namířena proti agresivní hrozbě Sovětského svazu. Tito moskevský tábor svým postojem oslaboval - proto se k němu tvářili tolerantně. Zejméne britská Labour Party se snažila najít k jugoslávským komunistům pozitivnější kontakty; vcelku však zůstalo jen při opatrné blahořící.

V případě eurokomunistů však šlo nikoli o některou ze stran sovětského bloku, nýbrž o ideologický a politický posun komunistů v demokratickém světě.

K tomuto pohybu nedošlo náraz. Už po tzv. "odhalení kultu osobnosti", jak se eufemisticky říkalo stalinským zločinům, a zejména po násilném potlačení maďarského povstání v r. 1956 objevily se v některých komunistických stranách na Západě pochybnosti o "vzorové" platnosti sovětského režimu pro země západní Evropy. Projevilo se to zejména u komunistů italských, jejichž vůdce Palmiro Togliatti několik let před svou smrtí (1964) položil několik palčivých kritických otázek po správnosti a smyslu politického a ideologického kurzu sovětských komunistů.

Sovětská invaze do Československa v srpnu 1968 vzbudila pak u některých západoevropských komunistů nejen pochybnosti, nýbrž přímo odpor. Sovětský monopol moci uplatňovaný pomocí tanků i za hranicemi Sovětského svazu se jevil i evropským komunistům jako nebezpečný pre-

cedent, který by mohl jednou ohrozit i jejich nárok na samostatné rozhodování o politice ve vlastní zemi. Trvalo však ještě několik let, než se odhodlal dát svým výhradám otevřený průchod. V listopadu 1975 odsoudil generální tajemníci dvou největších komunistických stran na Západě, Marchais a Berlinguer, ve společném prohlášení tyto násilné metody uplatňované ve východní Evropě a vyslovili se pro pluralitní demokracii jako rámec socialistické společnosti, o kterou ve svých zemích usilují. Na počátku roku 1976 se francouzská komunistická strana na svém 22. sjezdu zřekla diktatury proletariátu jako nezbytné fáze přechodu od kapitalismu k socialismu. Také španělští komunisté prohlásili svůj odklon od leninismu a pokusili se formulovat své cíle nezávisle na představách a přáních Moskvy. Italští komunisté pak na svém 15. sjezdu v březnu 1979 dali eurokomunismu i programovou substanci: vyslovili se pro "třetí cestu" mezi praxí západoevropské sociální demokracie a východoevropským komunismem. Představitelé všech tří stran, italské, francouzské a španělské, prohlásili v Chartě eurokomunismu vyhlášené v březnu 1977: "Komunisté Francie, Itálie a Španělska chtějí působit na výstavbu nové společnosti v pluralitě politických a společenských sil, při respektování a plném garantování i dalším rozvíjení všech kolektivních a osobních svobod... Chtějí respektovat všeobecné volební právo a možnost demokratické změny vládní většiny stejně jako svobody náboženské, kulturní i svobodu různých proudů a mínění na poli filosofickém, kulturním a uměleckém. Touto vůlí uskutečnit socialismus v demokracii a svobodě jsou proniknuty koncepce vypracované těmito stranami".

Tato okázale projevovaná oddanost demokracii a svobodné soutěži ovšem nešla tak daleko, aby se uplatnila i uvnitř komunistické strany. I po vyhlášení eurokomunistické charty zůstal "demokratický centralismus" platným principem řízení strany; ti, kdo jednou ovládli aparát, se dovedli chránit před kontrolou zdola. Autorita politbyra a generálního tajemníka zůstala i v eurokomunistickém převlečení zachována.

Odklon od Moskvy nebyl ovšem motivován jen morálně, nýbrž měl vážné vnitropolitické příčiny: západoevropští komunisté tím doufali dosáhnout u voličstva příznivějšího profilu, který by je učinil přijatelnější pro eventuelní účast ve vládě. Italští komunisté doufali dosáhnout "historického kompromisu" s křesťanskými demokraty a zasednout v koaliční vládě. Francouzští komunisté pak rozehrávali především nacionalistickou strunu, podle níž "socialismus v barvách Francie" měl být dosažen demokratickou cestou. (To připomíná i Gottwaldovu "československou cestu" před Únorem, která se pak změnila v neúspěšnou diktaturu).

Změněná argumentace nesignalizovala ovšem ještě skutečný posun od leninismu k demokratickému socialismu. Komunistické strany i nadále pro sebe reklamovaly monopol "jediné správné" ideologie socialismu a nadále se řídily leninským pravidlem o úkolu organizovaného předvoje dělnické třídy. Musely však volit novou metodu, jak získat masy voličů pro program zdiskreditovaný sovětským typem komunismu. Výstižně definoval eurokomunismus britský laborista E. Heffer jako "proces, jímž se komunistické strany - nejen italská, francouzská a španělská, ale i strany skandinávské, švýcarská, belgická, australská, japonská i britská - snaží přizpůsobit realitám politického života v moderních západních demokraciích a odpoutat se od sovětského modelu, který dnes není pro masy pracujících na Západě ani atraktivní ani důležitý" (Socialist Affairs, č. 1, 1980).

Tuto změnu taktiky komunistických stran registrovala Socialistická internacionála se smíšenými pocity. Na jedné straně v tom bylo přiznání neúspěchu sovětského komunismu i v řadách jeho donedávna loyálních stoupenců; granit soudržnosti komunistických stran se začínal drolit. To ovšem vycházelo vstříc zaměření Socialistické internacionály, která v sovětském komunismu a jeho agresivním imperialismu viděla hlavní nebezpečí současnosti. Na druhé straně však se posun na pozice sociálně demokratické - ať zdánlivý či skutečný - jevil jako nevíтанá soutěž o demokraticky založeného a socialisticky orientovaného voliče. Komunistické strany se tímto posunem stávaly konkurentem, vůči kterému bylo obtížnější se v očích voličů ohraničit. Proto zejména v Itálii a ve Francii se socialistické strany chovaly k eurokomunistické proměně velmi skepticky. Neviděly v ní cestu k "překonání dělnického rozkolu", teorie "třetí cesty" (kterou pro sebe už dříve reklamovali komunisté v Jugoslávii) jim byla nepřijatelná právě proto, že konec konců v ní demokratické svobody přišly zkrátka. Vcelku však linie Socialistické internacionály vůči eurokomunismu zůstala opatrná, i když pohyb a rozmanitost v řadách komunismu hodnotila jako příznivější než servilnost vůči Moskvě, která tu byla v dobách stalinismu. V podstatě bylo přijato stanovisko Brandtova, který v r. 1976 v interviewu, poskytnutém časopisu Spiegel, prohlásil: "Bylo by nesprávné, kdybychom přispěli k tomu, aby uvolňování pout v monolitním komunistickém bloku se opět zastavilo... I kdyby eurokomunismus byl jenom taktika - něco takového se nemůže dít beztržně; i to vede k změnám". Socialistická internacionála tedy zůstala pozorovatelkou tohoto procesu, aniž do něj aktivně zasahovala. Tento postoj se dlouhodobě ukázal správný. Španělská komunistická strana, která došla v pohybu k demokratizaci nejdále, se dostala do těžkosti a prakticky přestala hrát ve své zemi vý-

znamnější politickou roli. Francouzští komunisté znovu upadli do starých kolejí a jejich poměr k Moskvě se vylepšil; doma však ztrácela strana členstvo i voliče a přestala být obávanou silou, jakou byla ještě v dobách stalinismu. Jen komunisté italské se v tomto pohybu k demokratickým normám už nezastavili. I když část jich stále ještě je nakloněna starému dogmatu, další reformy v programu i ve stanovách přivedly tuto stranu do blízkosti Socialistické internacionály. Když pod Occhettovým vedením změnili i jméno své strany (ne už komunisté, ale strana levice), byla tím éra eurokomunismu prakticky uzavřena - i pro SI.

3.5. Politika Brandtovy éry

Nový duch, který se projevil na ženevském kongresu v r. 1976, přinesl v následujících letech nejen zlepšení práce orgánů Socialistické internacionály, ale i její nepřehlédnutelnou prezenci ve světovém politickém dění, což zvyšovalo i její prestiž ve světě. Zvýšila se kvalita a frekvence komunikace jak mezi členy SI, tak zejména navenek k světové veřejnosti. Socialistická internacionála měla nyní větší váhu a to motivovalo i její členské strany, aby se práci v ní více věnovaly - a aby své spojení se světovým socialistickým hnutím také využívaly k získání většího respektu i mezi domácími voliči. Projevovalo se to i ve vysoké angažovanosti politických elit v Internacionále. Špičky vedení jednotlivých stran se ochotně zúčastňovaly konferencí nebo jiných setkání SI, neboť ta svým spektakulárním složením (často tu bylo několik ministerských předsedů) přitahovala média a přispívala tak k popularitě nejen SI, ale i jednotlivých politiků zde vystupujících. Předsedové jednotlivých stran se ochotně nechávali navrhovat a volit do funkcí místopředsedů SI (nově k nim přibyl např. Felipe Gonzáles, Kalevi Sorsa, S. Pérez, B. Hawke, Lydie Schmitová aj. - v letech 1980 - 83 jich bylo už 21 a před kongresem ve Stockholmu dokonce 25).

Popularita a respekt SI vzrostly zvláště v Latinské Americe, kde sociální boj šel ruku v ruce s bojem za demokracii a lidská práva a nacházel v postojích Socialistické internacionály vítanou podporu. Šlo ovšem především o povzbuzení morální a programové, o cennou výměnu zkušeností, zatímco materiální podporu boji jihoamerických socialistů mohla SI sotva poskytnout.

V evropském integračním procesu se ukázala mezinárodní spolupráce socialistů velmi užitečná, ať už šlo k Konfederaci socialistických stran Evropského společenství (Confederation of the Socialist Parties of the European Community - CSPEC) nebo později Socialistické skupiny v Evropském parlamentě (Socialist Group, European Parliament), které byly obě přidruženými organizacemi (associated organizations) Socialistické internacionály. Poněkud problematictější se ukázalo utvoření skupiny socialistů zemí NATO, ale i na této platformě socialistické strany se alespoň konzultovaly, i když k formálně institucionalizované kooperaci jejich politiky nedošlo.

Dařilo se - a to byla nepopíratelně Brandtova zásluha - navazovat nové kontakty i s organizacemi, které nebyly členy SI, které však v humanitárních nebo sociálních otázkách jí stály blízko. Také kontakty ke komunistickým stranám a vládám už nebyly tak řídké, zvláště, šlo-li při nich o hledání nových cest ke zmírnění napětí ve světě a ke snížení zbrojení, které dosahovalo hrozivých rozměrů. Otázce odzbrojení a míru věnovala SI trvalou pozornost a považovala ji za svůj přední úkol. Přivítala proto jak dohodu o atomových zbraních z r. 1987, tak i vídeňská jednání o bezpečnosti a konvenčních zbraních, která byla zřetelným pokrokem v odzbrojování.

Práce Internacionály nebyla ovšem jen chválena. Kritika se týkala méně její politiky jako organizační struktury, procesu rozhodování, okázalosti v jejím vystupování a pod. Bylo zřejmé, že presidium, které se stalo početným tělesem vůdců velkých nebo svou tradicí významných stran, na sebe strhlo rozhodování zejména v aktuálních politických otázkách. Konference leadrů stran se scházely stále řídkěji, což zbavovalo malé strany, nezastoupené v presidiu, možnosti podílet se na tvorbě rozhodnutí. Na kongresech a konferencích Byra měli rozhodující slovo stále delegáti evropských stran; navíc, protože se tyto konference konaly v prvotřídních hotelech, mnozí z delegátů např. latinskoamerických zemí nebo exilových stran se jich nemohli z finančních důvodů zúčastňovat s takovou pravidelností jako delegáti finančně silných stran. Cítilo se také, že Byro SI bylo vlastně sníženo na schvalovací orgán, neboť většina rozhodnutí padala v presidiu a Byro je jen odsouhlasilo. A jako ve vši pluralitně utvářené politice, i v Socialistické internacionále se utvářely skupiny stran, jejichž zájem v mnoha otázkách se překrýval; tyto "koalice" pak - zejména šlo-li o strany evropské - lehčeji udávaly tón jednáním i rozhodnutím.

Tak např. se během sedmdesátých let vytvořil jakýsi blok jihoevropských stran, které protěžovaly otázky evropského jihu (Středomoří). Od porážky fašistických diktatur v Portugalsku a ve Španělsku a vstupu socialistů do vlád těchto států váha tohoto "bloku" se ještě zvýšila. To umožňovalo Španělsku a Portugalsku obracet stále více pozornosti k latinskoamerické problematice. Tím však se otázky střední a východní Evropy dostávaly do pozadí.

Tento kontrast zájmů se projevil zvláště zřetelně v polovině osmdesátých let, když SI začala pracovat na programu, který by přesněji odpovídal nové situaci než Prohlášení z r. 1951. Diskuse v programové komisi byla dominována kritérii latinskoamerickými, kdežto otázce vztahu ke komunistickým režimům a hnutím se věnovala pozornost jen okrajová. Teprve intervence exilových stran ve výboru i u vlivných evropských stran zjednal nápravu, takže v konečném návrhu byla problematika obou os (tj. Sever - Jih, Západ - Východ) prezentována vyváženěji. (V této souvislosti je třeba zmínit příspěvky československé exilové strany k programové diskusi, jimiž se snažila mezery k otázkám vztahu Západ - Východ vyplnit. Také osobní intervence zástupců exilové strany u předsedy SI W. Brandta a rakouského kancléře, předsedy SPÖ F. Sinowatze v roce 1986 byly zaměřeny na to, aby se zabránilo podhodnocení problematiky evropského Východu, kde docházelo k pozoruhodným projevům touhy po obnově suverenity a občanských práv [Solidarnosc, Charta 77 aj.]. Oba politici projevili pro potřebu vyrovnanosti tématik v připravovaném prohlášení principů velké porozumění a instruovali v tom smyslu i své zástupce v komisi. Výsledek těchto zásahů byl uspokojivý: Principy SI vyjadřovaly pak široký konsens stran všech oblastí světa s deklarovanými zásadami).



Během osmdesátých let se začala světová situace měnit. Přispěly k tomu zvláště politické, hospodářské i sociální přeměny, k nimž docházelo v Sovětském svazu a v jeho satelitních státech. Po Brežněvovi, který ještě držel politické otužce pevně ve svých rukou a jemuž se ještě dařilo zastírat míru vyčerpání sovětské ekonomiky s pomocí ideologie (a poukazem na vojenské ohrožení ze strany Západu), nastalo v sovětském vedení vystřízlivění. Bylo zřejmé, že příliš dlouhá stagnace hospodářství sovětského bloku snížila jeho schopnost konkurovat s kapitalistickým světem Západu. Nahlédlo se, že dosavadní politika Sovětského svazu nebyla s to vrazit klín mezi Ameriku a západní Evropu, jejichž trhu nemůže sovět-

ský blok konkurovat. Také vojenská bilance nebyla pro komunistické režimy příliš povzbudivá. Vojenská intervence v Československu odcizila Sovětskému svazu mnoho dosavadních stoupenců a přátel; intervence v Afganistánu pak se ukázala jako špatně kalkulované vojenské dobrodružství. Vyčerpal se i expanzivní potenciál sovětské diplomacie: za Brežněva se ještě dařilo zachytit se pevněji v Africe, v Asii i v Latinské Americe. Ale tento postup se nyní zřetelně zastavil.

Nastalo období sovětského ústupu, stahování se, koncentrace na vlastní interní problémy. Ideologie už ztratila svou váhu, její motivace vprchala. M. Gorbačov, který nastoupil do čela Sovětského svazu po Andropovovi, došel k závěru, že "třídí boj" v mezinárodní politice je v podstatě neúčinný a že by bylo prospěšnější věnovat více pozornosti obecným lidským hodnotám - a zdravému rozumu.

Sovětské impérium se tak koncem osmdesátých let dostávalo do defenzivy, v některých jeho částech (zvláště zřetelně v Polsku a v Maďarsku) se začalo volat nejen po reformách, ale po změně systému. Gorbačov, který v Sovětském svazu připustil svobodu projevu (glasnost), naznačoval, že i jeho reformní plány (perestrojka) chtějí jít dále, než předchozí pokusy o krotké reformy.

Také v kapitalistické části světa proběhla změna, která přímo revolučně měnila povahu komunikace, výroby, konzumu i celé sociální struktury. Vynutitá technika přinesla nové možnosti, ale také nové výzvy: nadprodukcí, nezaměstnanost jako trvalý jev, ekologické ohrožení. Střední stav početně vzrůstal, manuální práce ustupovala. Změny byly tak prudké, že frankfurtský program SI už nestačil k jejich zvládnutí. Bylo třeba nové interpretace světa i socialistické cesty do XXI. století.

4. Cesta k zítřku - Stockholm 1989

Kongres Socialistické internacionály, který se sešel ve dnech 20. - 22. června 1989 ve Stockholmu, byl jedním z největších sromáždění sociálně svobodného světa. Zúčastnili se ho zástupci 44 členských stran, 17 konzultativních stran (z toho 8 exilových stran střední a východní Evropy), 7 přidružených organizací; každá ze stran a organizací byla zastoupena několika delegáty (některé dvěma, třemi, jiné deseti až patnácti). Kromě toho se zúčastnilo na 150 hostů zastupujících různé mezinárodní či národní organizace jako Amnesty International, Greenpeace, Konfede-

race evropského obchodu, Charta 77, Africký národní kongres, Polisario Front, včetně socialistických, radikálních, liberálních a jiných stran a hnutí z celého světa. Jako pozorovatelé se zúčastnili i zástupci nově utvořené sociálně demokratické strany Maďarska, zástupce Polské sjednocené dělnické stany, ale také delegace Komunistické strany Sovětského svazu a Italské komunistické strany. Socialistická internacionála v té době sdružovala celkem 89 politických stran a organizací, které měly ve světě podporu více než 150 milionů voličů.

Význam stockholmského kongresu ovšem nebyl dán jen počtem jeho účastníků. Ani organizačně nepřinesl nic podstatně nového: předsedou byl zvolen znovu Willy Brandt, počet místopředsedů se rozšířil na 29 (4 z toho byli členy ex officio); hlavním orgánem zůstávalo Byro, které změnilo jen jméno na Radu SI (Council). Generálním sekretářem se po Švédovi Bernt Carlssonovi (1976 - 1983) a Finovi Pentti Vaananenovi (1983 - 1989) stal Chilian Luis Ayala (1989 - dosud), který však už léta pracoval jako zástupce generálního sekretáře; kontinuita tedy zůstávala personálně zachována. Hlavní význam stockholmského kongresu tkvěl v novém přístupu ke změně světového scénáře. Místo mocenské a ideologické polarity Východ - Západ, která dominovala hlavně padesátým a šedesátým létům, vystoupila nyní zřetelněji do popředí polarita hospodářská. Stále zřetelněji se blížící hospodářský bankrot komunistických režimů otřásl sebedůvědou východního bloku. Ukazovalo se, že bez pomoci hospodářsky vyspělého Západu se ekonomika Sovětského svazu a jeho satelitů nemůže přivést k potřebné vyšší efektivitě. To nutilo ke koncilantnějšímu vystupování sovětské diplomacie, která opouštěla blokovou izolaci a otvírala se plněji globálním problémům a společné odpovědnosti za jejich řešení. Mezi Západem a Východem docházelo alespoň k rámcové shodě v tom, že ohrožení katastrofami vojenského i přírodního rázu vyžaduje světovou spolupráci.

Rovněž socialisté si uvědomovali, že i pro ně stojí na prvním místě výzvy globálního charakteru: že obraz komunismu jako nepřítel demokracie a svobody ztrácí na svém významu a že je třeba obrátit pozornost a úsilí k jiným problémům, které budou v méněmíc se světě hrát v budoucnosti daleko větší úlohu. Proto stockholmský kongres se soustředil na přijetí Principů SI a řady rezolucí, dotýkajících se nejpalčivějších problémů současného světa. V tom byl jeho hlavní význam: obrátit pozornost a úsilí socialistů k budoucnosti a ke změnám, které bylo možno v přicházejících desetiletích očekávat. A upevnit vědomí, že nové problémy mohou být řešeny jen společným úsilím jdoucím přes hranice národů a států.

Na **globální úkoly**, které je možno řešit jen v široké internacionální spolupráci, je třeba považovat:

- bezpečnost světa, světový mír; proto je třeba se dále zasazovat o účinné odzbrojení, o vytvoření účinných kontrolních mechanismů a zejména takové atmosféry důvěry mezi státy, která umožní vynaložit dnešní částky na zbrojení na mírové a humanitní účely;
- ochrana přírody, globu, ovzduší; zabránit ekologické katastrofě, která by ohrozila život na naší planetě. To považuje SI za gigantický úkol, srovnatelný s mohutným zápasem generací proti chudobě, nezaměstnanosti a nedostatku;
- dát lidským právům univerzální platnost ve všech částech světa; demokratičtí socialisté musí usilovat o dosažení plných lidských práv pro všechny bez rozdílu pohlaví, stáří, rasového nebo etnického původu či názoru a náboženství. Je třeba pokračovat v boji jak za práva individua, tak za práva kolektivní. Právo na sebeurčení je integrální součástí lidských práv; proto všichni lidé musí mít nezadatelné právo zvolit si svobodně svůj demokratický systém.

Vedle těchto celosvětových úkolů obracela SI pozornosti k některým jevům **regionálním**:

- tak především procesu postupující integrace západoevropských států, rozšíření Evropského společenství o další státy, ale i sociálnímu vybavení integrované evropské společnosti na vyšší úrovni;
- návratu středo- a východoevropských států do oblasti svobody, plné suverenity, demokracie a platnosti lidských práv; demokratičtí socialisté se cítili solidární s demokratickými hnutími těchto zemí a s exilovými sociálně demokratickými stranami a byly připraveny pomoci obnově demokracie v těchto zemích.

Konečně tu byla výzva **sociální**, která tváří v tvář vysoké a trvalé nezaměstnanosti v kapitalistickém světě nabývala na naléhavosti. SI znovu zdůrazňovala, že mezi lidská práva patří i právo na práci, a proto musí společnost hledat takové řešení, které vytvoří podmínky pro naplnění tohoto práva. Zvýšenou pozornost však chtěli socialisté věnovat hlavně společností v jižní hemisféře, kde chudoba, nouze, nezaměstnanost i nedbání lidských práv bylo alarmující. V preambuli Principů SI, které byly na kongresu přijaty, se zdůrazňuje platnost tradičních zásad, které je třeba kombinovat s novými úkoly:

Čl. 11: "Socialistická internacionála dnes kombinuje její tradiční zápas za svobodu, spravedlnost a solidaritu s hlubokou oddaností míru, ochraně prostředí a rozvoji Jihu. Všechny tyto úkoly vyžadují společné odpovědi."

4.1. Principy Socialistické internacionály (1989)

Tradiční hodnoty a zásady, vyjádřené v Prohlášení SI ve Frankfurtu v r. 1951, si i v nově formulovaných Principech zachovávají svou plnou platnost. Vysoká hodnota je přiznána především demokracii. Čl. 2 Principů vyjadřuje její význam pro budoucí úsilí socialistů:

"Současné ekonomické, technologické, politické a sociální změny odrážejí hlubokou transformaci našeho světa. Základní otázkou dnes není, zda v příštích letech dojde k změně, nýbrž spíše kdo ji má kontrolovat a jak. Odpověď socialistů je jednoznačná. Je to lid světa, který má vykonávat kontrolu prostřednictvím vyvinutější demokracie ve všech oblastech života: politického, sociálního a hospodářského. Politická demokracie je pro socialisty nezbytným rámcem a předpokladem ostatních práv a svobod." Idea demokracie je založena na principu svobody a rovnosti. To byl jeden z argumentů frankfurtského prohlášení proti komunistickým režimům, v nichž otázka rovnosti byla sice teoreticky zdůrazňována, ale v praxi velmi nestejně uplatňována: nová třída komunistických aparátčků si přisvojovala výhody - a přitom omezovala svobody, práva a příležitosti těch, které jejich ideologie stigmatizovala jako třídní nepřátele nebo odpůrce způsobu jejich vlády. Proti "socialismu" komunistických diktatur zdůraznila SI ve Frankfurtu **demokracii** jako nezbytnou podmínku socialismu. Proto také se důsledně mluví o **demokratickém socialismu** jako o společném pojmu všech socialistů, sociálních demokratů, labouristů ap., kteří demokracii chápou jako výraz svobody, práva a respektu k člověku a podřizují se vůli lidu vyjádřené ve svobodných volbách, v nichž se o mandát uchází více politických subjektů. I stockholmské Principy připomínají tento diametrální rozdíl mezi komunisty a demokratickými socialisty." (Čl. 75) O to výrazněji se tu definuje demokratický socialismus, jak ho chápou strany Socialistické internacionály:

Čl. 12: "Demokratický socialismus je internacionální hnutí za svobodu, sociální spravedlnost a solidaritu. Jeho cílem je dosáhnout světa míru, v němž tyto základní hodnoty mohou být uplatněny a v němž každý jednotlivec může žít smysluplným životem, plně rozvíjet svou osobnost a schopnosti při zabezpečení lidských a občanských práv v demokratickém rámci společnosti." Není socialismu bez demokracie, není demokracie bez lid-

ských práv - kde jsou práva individua potlačována (a to bylo ve všech komunistických režimech) tam není možno mluvit o socialismu. Čl. 20: "Práva jednotlivce jsou podstatná pro hodnotu socialismu. Demokracie a lidská práva jsou také podstatou lidové moci a nepostradatelným mechanismem, jímž lidé mohou kontrolovat hospodářské struktury, jež tak dlouho nad nimi vládly. Bez demokracie nemůže žádná sociální politika zamaskovat diktátorský charakter vlády. I individuálním právům se připisuje význam naprosto zásadní: "Svoboda jednotlivce a základní práva ve společnosti jsou předpokladem lidské důstojnosti všech." (čl. 26)

Ve chvíli, kdy v satelitních státech Sovětského svazu začíná se hlasitěji projevovat vůle lidu po svobodě a demokracii, považuje Socialistická internacionála za nutné připomenout: Čl. 76: "Socialistická internacionála podporuje všechno úsilí zaměřené na transformaci komunistických společností liberalizací a demokratizací. Stejnou podporu musí poskytovat rozvoji decentralizovaného tržního mechanismu, boji proti byrokratizaci a korupci, především však poznání, že lidská práva a politické otevření jsou důležité prvky dynamické a pokrokové společnosti."

Polemika s komunismem se tedy změnila spíše v dialog o tom, jak transformovat totalitně organizovanou společnost v společnost otevřenou, efektivní - a především: demokratickou. Jistota, že proces přeměny komunistických diktatur v demokraticky orientovanou společnost bude pokračovat, byla zřetelná i v Brandtově žádosti, aby nejbližší Byro SI projednalo otázku členství exilových stran pod zorným úhlem toho, že v některých zemích střední a východní Evropy lze očekávat vzhruk i obnovu sociálně demokratických stran, za jejichž plné členství se Brandt přimlouval. K tomu také brzy došlo. Po útěku východoněmeckých turistů přes Maďarsko a Prahu a po pražských událostech 17. listopadu 1989 se sešla Rada SI (Council) v Ženevě ve dnech 23. a 24. listopadu 1989 k projednání stanoviska k událostem ve střední a východní Evropě a k rozhodnutí o členském statutu exilových stran těchto zemí. Rada vzala také na vědomí dopis sociálních demokratů z Československa psaný uprostřed pohutých chvil 17. listopadu a podepsaný R. Battěkem, J. Mezníkem a P. Bergmannem, v němž připomínají, že už před 11 lety, v době nejtěžšího pronásledování disentu a politických aktivistů založili uvnitř Charty 77 hnutí nezávislých socialistů; nyní přeměňují toto hnutí v politickou organizaci svým zaměřením i jménem sociálně demokratickou. Shromáždění přijalo toto sdělení s nadšením, neboť potvrzovalo, že osvobodovací proces ve střední Evropě pokračuje.

V prohlášení, které bylo v Ženevě přijato k problematice střední a východní Evropy, se m.j. praví:

1. "Komunistická diktatura nastolená v některých zemích střední a východní Evropy po skončení II. světové války za pomoci Sovětského svazu dospěla jasně k definitivnímu konci. Ústup politického vlivu a úpadek klasické komunistické ideologie v těchto zemích se v nedávných měsících prudce zrychlil. I politická síla Sovětského svazu se zmenšila a ekonomické plány ztroskotaly na realitě." V Polsku, Maďarsku a v NDR zatlačil lid komunisty od vlády a převzal řízení do svých rukou. Za těchto okolností je zřejmé, že vtrh změny zasáhne naplno i Československo. Ve chvíli, kdy ještě probíhala jednání Občanského fóra s komunisty o předání moci, našla SI pro Československo vřelá a optimistická slova. V čl. 5 je pasus: "Očekáváme, že vývoj se bude v příštích dnech zrychlovat. Socialistická internacionála však každopádně požaduje i pro Československou republiku demokratický, klidný a pluralistický vývoj a jednoznačné odsuzuje masivní používání násilí státními orgány proti mírumilovným demonstrantům." Podobně vyjádřila SI sympatii s demokratickým hnutím v Bulharsku, Rumunsku a pobaltských republikách. SI se cítí demokraticky i morálně legitimována k tomu, aby další proces návratu ke svobodě a demokracii ve státech střední a východní Evropy plně podpořila.

Konečně dává exilovým stranám k úvaze, zda a kdy chtějí na základě vývoje ve svých zemích změnit svůj konzultativní status v plné členství. Mluví se o tom v kapitole C, čl. 3: "Tyto sociálně demokratické formace v zemích, kde sociálně demokratické strany existovaly před II. světovou válkou a které potom zůstávaly součástí Socialistické internacionály jako exilové strany, jsou historickou a integrální součástí Socialistické internacionály. Rozhodnutí o budoucím statutu v Socialistické internacionále přijmou tyto strany samy po konzultaci s orgány SI." To byla velká satisfakce pro exilové sociální demokraty, kteří po čtyři desetiletí exilu udržovali své strany při životě, vystupovali na půdě Socialistické internacionály, aby připomínali otevřenou problematiku svých zemí a udrželi tak svou orgnaziaci i na mezinárodní úrovni kontinuálně. Nyní přicházela chvíle návratu sociální demokracie do vlastní země. Další vývoj doma ovšem nebyl pro sociální demokracii právě optimální. Obnovená sociální demokracie Maďarska, jejíž předsedkyně A. Petrasovitsová byla v Ženevě nasázená přivítána, se brzy dostala do těžkostí. Také v Polsku se k sociální demokracii hlásilo více skupin, jejichž legitimita nebyla vždy věrohodná. Vlastně jen v Československu a v baltských zemích byla obnova úspěšnější.

Socialistická internacionála se na svém ženevském shromáždění v listopadu 1989 vyslovila pro jasnou podporu sociálně demokratických stran ve střední a východní Evropě. Ale v podstatě považovala další vývoj v těchto zemích za jejich interní záležitost a zůstávala i nadále při morální podpoře a organizační pomoci. Neboť pro SI se kapitola souperení s komunismem nyní prakticky uzavírala. Komunistické režimy se hroutily, komunistická ekonomika stagnovala na úrovni, která neposkytovala ani vlastním zemím dostatek potřebných produktů a byla v nevýhodném postavení vůči kapitalistické soutěži. A zejména: komunismus ve své leninské verzi se ukázal jako osudná deviance, jako ideologie postavená na práních, dogmatech a předpokladech, které historicky neobstály. Socialistická internacionála bude i nadále sledovat vývoj v Sovětském svazu a bývalých komunistických státech velmi pozorně a těžkostí sociálně demokratických stran či dokonce prohry v této oblasti bude považovat i za své neúspěchy. Ale v podstatě ji zhroutení komunistického imperia a ideologie poskytlo ohromnou historickou i politickou satisfakci; napříště bude považovat tuto výzvu "komunistické alternativy" za historicky překonanou. Svět, ke kterému se Socialistická internacionála na sklonku osmdesátých a na začátku devadesátých let obracela, obsahoval jiné naléhavé výzvy, k nimž bylo třeba obrátit pozornost a síly tohoto internacionálního socialistického a demokratického hnutí.

Převaha demokratického socialismu nad komunismem byla tímto vývojem přesvědčivě prokázána. Komunismus musel před jinými problémy světa ustoupit do pozadí. S přícházejícím XXI. stoletím se hlásila i nová éra Socialistické internacionály.

5. Společnost na prahu XXI. století

Poslední desetiletí 20. století vyústilo ve změněnou situaci politickou, poznamenanou novým vztahem mezi Západem a Východem a větší vahou Jihu; bankrot komunistických ekonomik přinesl i novou situaci hospodářskou: tržní ekonomika prokázala svou převahu nad centralisticky plánovaným hospodářstvím; ale současně také dozrával proces přechodu industriální společnosti do fáze postindustriální, což se projevovalo nejen ve vývoji technologie, ale i v měnící se sociální struktuře společnosti a jejich nových problémech. Na postupu byl i vývoj v oblasti lidských práv.

Porážky fašistických diktatur Jihu a rozpad komunistických diktatur Východu rozšířily hranice demokratického světa. Prostor tzv. uzavřené společnosti se dramaticky zmenšil, stamilionům lidí se tak nabídlá cesta k **otevřené společnosti**, zejména k pluralitní parlamentární demokracii rozvíjející se dále sociálními reformami. Charakteristickým rysem této otevřené společnosti je, že nemá před očima žádný pevný, konečný, neměnný cíl, jaký charakterizuje společnosti uzavřené, spoutané politickým nebo ideovým dogmatem a neschopnosti komunikovat racionálně s ostatním světem. Otevřená společnost má otevřenou budoucnost, k níž cesta je upravena demokratickými institucemi jako pojistnými mechanismy chránícími práva člověka a zajišťujícími dodržování pravidel soužití a jednání. Hlavním prostředkem při hledání společenského konsenzu je racionální, rozumová diskuse a nikoli násilně uplatňovaná ideologie.

"Vytvoření pluralistického a demokratického světa, založeného na souhlasu a spolupráci, je nezbytnou podmínkou pokroku lidstva. To je výzva i ohromná příležitost. Socialistická internacionála je připravena přijmout tuto výzvu a usilovat o svět, v němž naše děti budou moci žít a pracovat v míru, ve svobodě, v solidaritě a lidskosti," říká se v posledním stém článku stockholmských Principů SI. Je to odhodlaný a naléhavý apel nejen na socialisty, ale na celý svět. Na svět, který ještě vězí v mnoha problémech.

5.1. Univerzalita lidských práv

Věda a technologie daly ve dvacátém století člověku možnost využít přírodu a jejich zdrojů ve větší míře než kdykoli předtím v historii lidstva. Také obecná míra vzdělanosti prudce vzrostla; to umožnilo zbavit se mnohých iracionálních zábran a předsudků svazujících člověka v minulých státech. Míra svobod ve společnosti vzrostla, člověk se stal samostatnějším, jeho sebevědomí stoupl. Změnila se také pozice, kterou si člověk ve světě přisuzoval: stával se centrem světového dění a pořádku. Pocit závislosti na přírodě, na božském řádu, na moci politické i hospodářské se zmenšil, naopak se zvýšilo vědomí práv jak individua, tak kolektivu. Postupně se začal vytvářet kodex lidských práv, který se stával závažný ve stále větší části světa. V roce 1948 přijalo generální shromáždění Spojených národů **Deklaraci lidských práv**, která shrnovala práva osobnosti, práva politická, sociálně-ekonomická i kulturní. Osvícenské pojetí přirozeného práva tu dostávalo univerzální platnost.

K lidským právům podle Deklarace patřilo právo na život, svobodu a bezpečnost osobnosti, rovnost před zákonem, svoboda myšlení, svědomí a náboženství, svoboda pokojného sdružování, právo na vlastnictví, na sociální zabezpečení, právo na práci, na vzdělání, právo účastnit se kulturního života společnosti stejně jako užívat umění a vědeckého pokroku. Proti těmto právům Deklarace vymezovala jen rámcově a obecně povinnosti člověka: jeho práva a svobody směly být uplatněny jen s ohledem na práva a svobody druhých a na požadavky morálky, veřejného pořádku a všeobecného prospěchu demokratické společnosti.

Většina těchto práv byla obsažena i v tradičních sociálně demokratických programech. Ve velké části euroatlantické civilizace byla také obecně přijatou normou soužití. Ne však všechna a také ne všude.

5.1.1. Politické zábrany

Zdrojem porušování lidských práv se jeví zejména válečné konflikty a politické násilí, které ještě v mnoha oblastech světa ztěžovalo život lidstva. Válka, ať mezi státy či občanská, je všude provázena utrpením, ohrožením životů, hladem, nedostatkem základních životních potřeb, destrukcí hodnot a ignorováním i těch nejpodstatnějších práv jako je právo na život, bezpečnost, bydlení, vzdělání, lékařskou péči a pod. Politické násilí, kterého používají zejména autoritativní režimy proti svým kritikům a odpůrcům, stejně jako okleštění celé řady práv politické a policejní zvláště. Demokracie je ohrožena všude tam, kde lidé nemají právo svobodně volit, vyjadřovat své mínění, kritizovat mocné, participovat na obecných záležitostech. Právo na svobodu projevu, svobodu shromažďování a pod. nebylo v druhé polovině 20. století respektováno ani v celé Evropě, kde lidská práva byla už značně rozšířena. Fašistické i komunistické diktatury vykazovaly nejen citlivé manko v jejich plnění, ale uchylovaly se k metodám státního teroru, bezohledné perzekuci, ničení existencí, rodin, ba i životů. Také řada vlád Latinské Ameriky, Asie, Afriky - a to i těch, které Deklaraci podepsaly - nebyla s to či nebyla ochotna plnit závazky, které z ní vyplynuly. Teprve v poslední čtvrtině 20. století došlo na jižní hemisféře k zlepšení, autoritativní vojenské či politické režimy ustupovaly demokratičtější formám vlády, v nichž nedochází k tak drastickému omezování lidských práv. Rozklad a pád komunistických režimů ve střední a východní Evropě rovněž podstatně rozšířil okruh světa, v němž lidská

práva mají nyní větší šanci na uplatnění. Socialistická internacionála upořádňuje ve své platformě na citlivost otázky lidských práv právě v těchto nově se tvořících demokraciích, jejichž legislativní i instituční infrastruktura není ještě plně stabilizována.

5.1.2. Nedostatký v oblasti sociálních práv

I tam, kde politický liberalismus a kapitalistický hospodářský systém modifikovány tlakem odborů a sociálně demokratických stran přinesly značný pokrok v uplatnění základních lidských a občanských práv, nejsou vždy v plné míře uskutečněna práva sociální, která jsou jejich neoddelitelnou součástí. Jde především o právo na sdružování v odborech a právo na stávku; o právo na sociálních ochranu a péči pro všechny včetně ochrany matek a dětí; právo na vzdělání, na přípravu k povolání stejně jako právo na zotavení a volný čas. Součástí je i právo na slušné bydlení. Zvláště významné je právo na hospodářské zabezpečení, především právo na práci a na přiměřenou odměnu za ni.

Staletý boj sociálních demokratů přinesl zejména v Evropě plnější a důslednější uplatnění sociálních práv než je tomu v ostatních oblastech světa. Ale ani v Evropě ani v Severní Americe není ještě zápas o naplnění sociálních práv ukončen; dik vysoké životní úrovně a politické vyspělosti demokratických společností tu však nedochází k tak ostrým sociálním problémům.

Socialisté ovšem nemohou zavírat oči před tím, že vysoká úroveň života v severních, hospodářsky i politicky vyspělých státech ostře kontrastuje se životními podmínkami třetího světa: "Stamiliony lidí žijí v naprosté chudobě a úmrtnost dětí na jihu světa je stále příliš vysoká. Hlad a hromadná nezaměstnanost jsou pořád ještě součástí soudobého světa", konstatuje platforma SI o lidských právech, přijatá ve Stockholmu 1989. Mnoho mladých lidí trpí analfabetismem a nedostatkem vzdělání. Propast mezi chudými a bohatými se odráží i v rozdílném respektu k lidským právům. Článek 90 Principů SI k této analýze dodává: "Nerovnost a diktatura jsou nepřáteli nejen lidských práv, ale i opravdového vývoje lidstva. Sociální a hospodářská demokracie nemohou být považovány za luxus, který si mohou dovolit jen bohaté země...". Je proto třeba solidarity socialistů s lidem třetího světa. Zesílení demokratického socialismu v jižní části světa je pro další rozšíření lidských práv naprosto rozhodující.

5.1.3. Nedostatky hospodářského systému

Jedním z kořenů bída a zneužívání člověka je mezinárodní ekonomický systém, který zvýhodňuje silné a zvyšuje závislost slabých. Hospodářsky vyvinuté společnosti (Severu) profitují na úkor obyvatelstva nevyvinutých zemí (Jihu). Honba za profitem, nemilosrdná hospodářská soutěž a stupňovaná racionalizace a automatizace ve výrobě způsobují, že nezaměstnanost se v posledních desetiletích dvacátého století stala masovým a téměř chronickým jevem. K milionům lidí třetího světa, kteří trpí nedostatečným hospodářským zabezpečením a nezaměstnaností, se vytváří i ve vysoce industrializovaných zemích armáda milionů nezaměstnaných. I když zde na rozdíl od nevyvinutých zemí je sociální síť lépe vybudována, vyvolává nezaměstnanost vážné lidské problémy. Snižuje lidskou důstojnost a je trvalým zdrojem frustrací a ohniskem nebezpečí pro sociální stabilitu společnosti. Nejhodnotnější zdroj bohatství lidstva - jeho schopnost pracovat a vytvářet hodnoty - je tak promrhán. I když kapitalistické tržní hospodářství přineslo vysokou produktivitu a s ní i růst životní úrovně, má ještě řadu nedostatků, které lze odstranit či kompenzovat uplatněním demokracie i na poli hospodářském. Je třeba zvýšit kontrolu transnacionálních společností, jejich investiční i sociální politiky. Účast zaměstnanců na rozhodnutích, která se dotýkají prosperity podniku, pracovních podmínek a sociálních i ekologických aspektů života jejich rodin, je stále ještě jen okrajová. Demokratická instituce finančního světa i ekonomického systému bude jedním ze stěžejních úkolů přicházejícího XXI. století.

5.1.4. Civilizační krize

Společnost na konci dvacátého století je konfrontována i s jinými kritickými jevy, které signalizují narušení civilizační soudržnosti. Přepjatý antropocentrismus posílil sklonky k sobectví, které postihuje nejen jednotlivce, ale i celé sociální vrstvy. Solidarita je narušena i znovu propukajícím nacionalismem, který je zdrojem mnohých konfliktů. Neschopnost či neochota být integrovanou součástí společnosti vede vzrůstající počet jednotlivců k hledání nekonformních životních poloh, k protispoločenským postojům, k destruktivismu, který se někdy obrací i proti vlastní osobnosti: nedbání rizik, nadměrné požívání drog, deprimující izolace od společnosti. Pohrdání právy druhých vyúsťuje v násilnictví, kriminalitu, vandalismus;

nabývá i kolektivních forem v terorismu a mafii. Tyto jevy mají obvykle objektivní příčiny a nelze v nich vidět vždy jen individuální selhání. Společnost se nemůže zbavit odpovědnosti za vytváření takových podmínek, které u fyzicky, morálně nebo výchovou oslabených jednotlivců vedou nakonec k životnímu ztroskotání.



Socialistická internacionála vědoma si těchto nedostatků v současném světě, zdůraznila univerzalitu lidských práv. "Nejvyšším cílem socialismu je dobro všech," praví se v úvodu platformy věnované lidským právům. Lidská práva jsou založena na principu, že všichni lidé mají stejnou hodnotu bez ohledu na věk, pohlaví, kulturní, náboženské, sociální nebo etnické pozadí. Je třeba zabezpečit rovnost menšinám, ohroženým lidem jako dětem, uprchlíkům, nemocným a jinak lehce zranitelným lidem. Zvláště práva žen musí být důsledněji respektována. Stejně tak odstranění rasové diskriminace, politického teroru, sociálních kořenů kriminality a hospodářského vykořisťování jsou trvalou součástí zápasu všech demokratických socialistů o novou společnost a nový svět XXI. století.

5.2. Hospodářství v přerodu

(kapitalismus a druhá strukturální revoluce)

Průmyslová revoluce 19. století vyvolala v Evropě a ve Spojených státech dramatický přesun od agrární produkce (potravin) k produkci průmyslové; to bylo provázeno masovým odchodem obyvatel z venkova do měst a vznikem průmyslového dělnictva, které se stalo nejpočetnější sociální vrstvou. V průběhu 20. století došlo zejména ve vyspělých zemích Západu k další expanzi klasického kapitalismu, ale jeho charakter se postupně měnil: zvláště tlak dělnického hnutí a odborů - a po zavedení přímého a rovného volebního práva i tlak liberálně-demokratického státu - dávaly kapitalismu poněkud lidštější tvář. Socialistický boj přinesl lepší pracovní a životní podmínky a přiměl zaměstnavatele k tomu, aby v zaměstnanci neviděli jen pracovní sílu, ale člověka s celou škálou potřeb a tuh. Kapitalismus druhé poloviny 20. století měl už humanější charakter.

V tzv. bohatých průmyslových společnostech kapitalistického světa se tento pozitivní vývoj projevil v několika ohledech:

- Ve vyvinutých zemích dosáhla životní úroveň pozoruhodné výše;

- právní situace pracujících a jejich sociální zabezpečení se pronikavě zlepšilo;
- byly vybudovány pojistné systémy, které snižovaly existenční rizika zaměstnaných lidí a jejich rodin;
- zvýšila se vzdělanost a odborná kvalifikace pracujících;
- podíl státu na regulaci hospodářství se zvýšil, což umožňovalo i lepší kontrolu nad podnikáním a snižovalo rizika selhání z nevyváženosti hospodářské struktury státu; v některých státech se zvýšil i podíl zaměstnanců na řízení podniků zvláště v zaměstnanecké a ekologické politice. Zůstávala ovšem i řada problémů a těžkostí;
- Ani v posledních desetiletích 20. století se kapitalismus nevyhnul krizím a depresím, jejichž důsledky pocítovaly i masy pracujících lidí; počet nezaměstnaných prudce vzrůstal (Tab. 1).
- Koncentrace kapitálu pokračovala po válce daleko rychleji a vedla k vytvoření mezinárodního finančního systému a multinacionálních společností, jejichž kontrola byla národními institucemi ztížena; to nutilo odbory i socialistické strany k zvýšené mezinárodní kooperaci.
- Rozdíl mezi bohatými a chudými oblastmi světa se zvětšil. Průmysl a obchod udržoval země třetího světa v pozici dodavatelů levných surovin a nepovažoval je sice za příliš solventní, zato však za velmi široké odbytiště svých výrobků.
- I nadále museli pracující bojovat se zaměstnavateli o přiměřené odměny a další sociální vymoženosti.

Druhá světová válka dala mocný impuls **vědeckému i technologickému rozvoji**, který se ke konci 20. století prudce vystupňoval. Nové metody práce, automatizace, racionalizace, nové materiály, nové zdroje energie (nukleární a solární systémy) i nové formy organizace vyvolaly nesmírný růst produktivity a tím i zvýšenou nabídku zboží. Elektronika zasáhla do výroby, do správních systémů, do bankovníctví, do médií, do denního života občana a konzumenta. Zatímco automatizovaná výroba uvolňovala pracovní síly, vytvářely se nové **oblasti služeb**, které absorbovaly značnou část uvolněných pracovních sil. Zlepšila se i marketingová a distribuční technika a organizace, pod tlakem nabídky zboží (a úvěrů) dosahoval konzum (ve vyvinutých zemích) nebyvalé výše (i zvrácených forem).

Tab. 1

Jak vážný hospodářský, sociální i psychologický problém představuje nezaměstnanost ve vyspělých průmyslových zemích Západu ukazuje následující tabulka (stav v polovině r. 1995)

Země	Procento nezaměstnaných
Belgie	14,9
Francie	11,4
Itálie	11,3
Dánsko	10,5
Kanada	9,6
Německo	9,4
Austrálie	8,3
Velká Británie	8,2
Švédsko	8,0
Holandsko	6,9
Rakousko	6,7
Spojené státy	5,6
Švýcarsko	4,0
Japonsko	3,2

Vynořily se však i nežádoucí jevy: organizovaný zločin začal používat legálních hospodářských podniků a institucí k svým nekalým mafiánským účelům. Od poloviny sedmdesátých let začala také destrukce přírody nabývat hrozivých rozměrů, přírodní zdroje se vyčerpávaly, zatímco světová populace rostla přímo explozivně; zvlášť silně právě v chudém třetím světě. Jestliže ještě v polovině století to byla především industriální sféra, která určovala životní podmínky ve vyvinutých zemích, pak na konci století to byla spíše sféra rozvinutých a stále expandujících služeb, která vtiskávala životu společnosti nové rysy. Tato **strukturální revoluce** v hospodářském systému měnila i životní styl člověka, jeho konzumentské návyky, využití volného času a pod. Projevovalo se to i v postojích odborů, které v jednání se zaměstnavateli stále více kladly důraz na zkrácení týdenní pracovní doby, zlepšení pracovních podmínek, vytvoření možnosti dalšího vzdělání a zvyšování kvalifikace nebo delší dovolené namísto požadavků finančních.

Tento postoj se odráží i v požadavku čl. 81 Principů:

"Protože vlivem nových technologií se produktivita prudce zvýšila, je nutno definovat nové pracovní život. Cílem musí být humanizace pracovních podmínek přiměřenými výrobními technologiemi a vyšší participací dělníků. Je třeba vytvořit nové pracovní příležitosti v sociálních službách a v rekonstrukci prostředí stejně jako poskytnout veřejné prostředky na vývoj nových technologií a k zlepšení infrastruktury. Namísto toho konzervativní hospodářská politika v mnohých industriálních zemích připouští masovou nezaměstnanost, čímž nejen ohrožuje sociální spravedlnost, ale nechává vznikat i nové formy chudoby v jinak bohatém světě. Je vrcholně důležité, aby vláda převzala plnou odpovědnost za zajištění plné zaměstnanosti."

Moderní technologie nejsou samy sobě účelem, ale mají sloužit člověku ke zlepšení životních podmínek. Je třeba účinné veřejné kontroly, aby jejich vývoj byl zaměřen k obohacení a nikoli ohrožení lidstva. Proto musí být podřízeny sociálním i ekologickým požadavkům. A to nejen v rámci jednotlivých států, ale celého internacionálního lidského společenství. Prudké strukturální změny v ekonomice, které přišly s novými technologiemi a s rychlým růstem oblasti služeb, je možno zvládnout jen důslednějším uplatňováním hospodářské demokracie, vytvářením nových pracovních příležitostí a zvýšeným plněním ekologických požadavků. "Technologická revoluce může a má být využita k ochraně prostředí, může a má vytvářet nové pracovní příležitosti a poskytnout prostředky k osvobození člověka od rutinní práce." (čl. 4)

Socialisté nejsou proti modernizaci hospodářství, proti novým technologiím ani proti přesunu velké části pracovníků průmyslu do oblasti služeb. Naopak: socialisté podporují pokrok, pokud slouží ke zvýšení kvality života pracujících. Regulace tohoto vývoje však nesmí být ponechána jen trhu, nýbrž vyžaduje širší hospodářskou demokracii, kde i pracující budou mít takovou účast, aby mohli zabránit nežádoucímu vývoji (ekologie, odbourávání sociálních vymožeností) a naopak podpořit takové prvky, které slouží k obohacení lidského života.

5.3. Změna sociální struktury

Vznik nových výrobních odvětví a rozšíření oblasti služeb způsobily značnou změnu i v sociální skladbě společnosti. Nové technologie, racionalizace, dalekosáhlá automatizace provozů výrobních i distribučních a správ-

ních, nová informační (počítačová) technika atp. vyžadovaly kvalifikovanější pracovní síly. Podíl ryze manuální práce se snížil, zato vzrostl počet technicky lépe vyškolených pracovníků: rostla tzv. dělnická elita a počet nižších technických kádrů, jejichž postoje se od tradičního kolektivismu dělnictva lišily.

Růst oblasti služeb i byrokratických a akademických povolání vytvářel daleko početnější "střední vrstvy" než měla klasická industriální společnost.

I tzv. "vyšší třída" se měnila. Okruh vlastníků se přechodem od rodinných podniků k akciovým a jiným společnostem zvětšil; zřetelně zesílila vrstva manažerů. Naproti tomu primární (agrární) sektor poutal k zemědělské, silně mechanizované a racionalizované produkci stále menší procento lidí.

Sociální struktura společnosti na konci 20. století byla jiná než v jeho první polovině. Rozdíly nebyly jen kvantitativní, ale také v charakteru, zájmech a chování jednotlivých vrstev.

Na konci 20. století tu už není "homogenní" vrstva dělnictva, která ještě v polovině století tvořila v hospodářsky vyspělých zemích více než polovinu zaměstnaných osob. Její počet se snížil ve prospěch "středních vrstev", tj. zaměstnanců v administrativě a v oblasti služeb.

Nová povolání a nové technologie v tradičních provozech vyžadovaly náročnější odbornou přípravu. Doba přípravy k zaměstnání (škola, učení, kurzy apod.) se prodloužila: do zaměstnání přicházeli noví lidé v pozdějším věku. Ale především: se změněným způsobem práce se měnilo i vědomí a postoje lidí, měnilo se pracovní klima a způsob života, měnil se i vztah mezi jednotlivcem a kolektivem. Společnost na konci 20. století byla nejen sociálně, ale také psychologicky jiná než společnost poloviny století.

Dělnictvo, jehož větší část dosáhla v hospodářsky vyspělých zemích relativně vysoké životní úrovně a sociálních práv, projevovalo stále méně porozumění pro odborové nebo politicky organizovaný zápas o sociální zlepšení svého postavení. Dostavoval se pocit uspokojení, namísto sociálních cílů se do popředí dostávaly hodnoty individuální: možnost realizovat ve volném čase své sklony, záliby, schopnosti, své představy o "šťastném a naplněném životě". Pocit kolektivní soudržnosti slábl, což se projevvalo v nižším podílu odborově organizovaných dělníků. Rovněž podíl dělníků v sociálně demokratických stranách (západní Evropy) se snižoval. Zato se zvyšoval podíl zaměstnanců, ať šlo o pracovníky ve službách, ve správě nebo ve svobodných povoláních.

Sociálně demokratické strany tím ztrácely svůj dělnický charakter a blížily se stále více středním vrstvám. To vedlo např. u německé SPD k tomu, že se ve svém Godesberském programu v r. 1959 otevřeně přihlásila k "všelidovému" charakteru. V průběhu šedesátých a sedmdesátých let se téměř všechny západoevropské strany (resp. všechny "bílé" strany Západu) identifikovaly s modelem "všelidové strany". Dělnictvo sice zůstávalo nejloajálnějším jádrem sociálnědemokratického voličstva, ale cíle stran se stále více přizpůsobovaly zájmům zaměstnaneckých "středních vrstev".

U zaměstnanců tercierní sféry (služeb), kteří tvoří větší část těchto nových středních vrstev, jsou pracovní podmínky od dělnických značně odlišné. Jde většinou o izolovaná pracoviště, kde styk s kolegy je mnohem chudší než je tomu ve velkých průmyslových provozech (dálnách). To vede k zesílení individualistických postojů, ke ztrátě zkušenosti "společného údělu" a tím i k oslabení vzájemné solidarity. Vytváří se tu mentalita individuální soutěživosti, potřeba privátní "seberealizace" je vědomější a její formy rozmanitější. To vede i k oslabené potřebě kolektivně zažívané identity politické; i uvnitř sociálně demokratických stran dochází k větší individualizaci představ o smyslu, cílech a strategii socialistického hnutí a tím i k diverzifikaci "křídel", která se daří integrovat jen ústupem od ideologických doktrín, větší tolerancí a pragmatickou modernizací socialistických stran.

Tyto změny dolehly zprostředkovaně i na Socialistickou internacionálu, která se těmito tendencím zejména v posledním období Brandtovy éry přizpůsobovala. Projevilo se to jednak v naprostém odklonu od marxistické dogmatiky, v modernizaci práce aparátu, v politickém pragmatismu a zejména v otevření se spolupráci k nesocialistickým skupinám a institucím, pokud směřují k zajištění míru, sociálně spravedlivějšího světa, k vyšší kvalitě lidského života ve svobodě a bezpečí.

5.4. Ekologické ohrožení

V poslední čtvrtině století však se množily signály, že pokrok, který přineslo využití vědy a techniky ve výrobě, dopravě, informaci atp. obohatil sice - zvláště po stránce materiální i sociální - život člověka, ale současně také přinesl nová nebezpečí, která ohrožují život lidstva i celé přírody. Životní prostředí se zřetelně zhoršovalo.

Znečištění vod i ovzduší chemickými látkami a jinými zplodinami průmyslové výroby i netečnost konzumentů k zatížení prostředí některými druhy výrobků, jejich obalů a pod. hrozilo porušit rovnováhu v přírodě. V zamořených vodách ubývaly planktonu, některé druhy živočichů hynuly, zprůměrnění rybolovu vedlo k drastickému snížení stavu některých druhů ryb.

Také znečištění ovzduší vyvolávalo těžkosti jak v přírodě, tak u člověka. Smog a jiné poruchy ohrožovaly zejména staré a nemocné lidi i organismus dětí. Toxické zplodiny průmyslu, dopravy i domácnosti (dioxidy uhlíku ap.) působily škodlivě i na lesy a jiný porost. Vynořila se hrozba nových katastrof: proláklina v stratosférickém ozonovém obalu Země se začala zvětšovat. Sluneční záření, které je hlavní podmínkou života v přírodě, hrozí bez tohoto ozonového filtru stát se pro přírodu i člověka nebezpečím, jehož důsledky lze těžko odhadnout. Oteplování ovzduší i vod působí i na změnu klimatu, jemuž napomáhá i nadměrná exploatace lesního porostu celých obrovských oblastí.

Naftová krize sedmdesátých let upozornila také na hranice energetických a surovinových zdrojů. Nukleární energie, jejíž mírové využití slibovalo nový energetický zdroj, se stala podezřelá: katastrofy jako Černobyl mohly zničit život celých regionů. Nadto zneužití této energie k výrobě zbraní hrozilo katastrofou, jejíž důsledky by byly ještě osudovější. Nukleární válka většího rozsahu by byla s to zničit povrch planety a její atmosféru tak, že další život na ní by byl téměř nemožný. Vegetace i zvířata život by mohly být zcela vyhlazeny.

Vědomí o ohrožení života na naší planetě se zpočátku šířilo jen velmi pomalu; v sedmdesátých a osmdesátých letech však už rozsah a dosah tohoto ohrožení byl stále intenzivněji chápán nejen vědci, ale i vládami a širokou veřejností. Vzniklo ekologické hnutí, které vyvíjelo tlak na vlády a celosvětové organizace, aby učinily opatření k zabránění katastrof. V některých zemích nabyla tato hnutí i politických forem: vznikly strany tzv. "zelených" a také tradiční strany se musely s touto novou výzvou vyrovnávat. Socialistické strany byly z prvních, které si naléhavost ekologické politiky uvědomovaly; toto vědomí se projevilo i v platformě Socialistické internacionály, kterou k otázkám životního prostředí (environment) na stockholmském kongresu 1989 přijala.

"Dvacáté století je érou nebyvalého hospodářského růstu a prudkých změn. Světová produkce zboží i služeb vzrostla více než padesátinásobně a 80 procent tohoto ohromného růstu se dosáhlo od r. 1950. Sama

industriální produkce světa je dnes pětikrát větší než v pozdních čtyřicátých letech. Tento prudký technický a ekonomický vývoj byl v mnohých ohledech pozitivní: vzrostl materiální blahobyt a péče o zdraví stejně jako rostlo sociální zabezpečení a vzdělanost v mnohých zemích", říká platforma úvodem. Vzápětí však varuje: "To, co dnes vidíme, je prohlubující a rozšiřující se světová krize životního prostředí."

Socialistická internacionála upozorňuje na některá nebezpečí, která světu hrozí porušením ekologické rovnováhy; jsou to zejména:

- změny světového klimatu
- destrukce ozonového pláště ve stratosféře Země
- eroze půdy, odumírání lesů, růst pouští
- nedostatek pitné vody
- ničení krajiny nadměrnou exploatací přírodních zdrojů
- ohrožení některých biologických druhů
- ohrožení lidského zdraví
- ohrožení lidí žijících v pustnoucích oblastech, které hlad vyhání ze zděděné země: masy hladovějících uprchlíků, pro něž často není útočiště.

Nedostatek úrodné půdy, surovinových zdrojů nebo pitné vody vede často k sporům mezi státy, k napětí i válkám. Migrace uprchlíků ze zdevastovaných regionů do sousedních zemí vede k sociální nestabilitě. Znečištění ovzduší a vod stejně jako bezohledné ničení krajiny a nadměrná exploatace přírodních zdrojů jsou tak vážným nebezpečím budoucnosti lidstva i přírody. Zabránit tomuto katastrofickému vývoji není v silách jedné země - zde je třeba mezinárodní spolupráce a solidarity. Je to i předním úkolem socialistů:

"Demokratičtí socialisté mají politickou, morální a historickou povinnost učinit vše, aby se zastavilo zhoršování životního prostředí. Bojovali jsme za zlepšení podmínek pracujících v továrnách i na polích. Nyní musíme stavět na těchto zkušenostech získaných v posledních více než 150 letech. Změna způsobu života, které je třeba, aby se společnost dostala z této ekologické krize, je obrovským a naléhavým úkolem. To vyžaduje změnu v normách a nařízeních, aby prostředí bylo chráněno. Jako reformisté nehledáme revoluční změnu v životním stylu, nýbrž stále zlepšování dnešního systému. Cílem by měla být v každém případě aplikace nejvhodnějších technik v rámci hranice stanovených pro emise znečišťujících látek. V mezinárodních dohodách by se měly uplatnit nejpršnější normy..."

SI nezůstává při obecných závěrech, nýbrž uvádí pak konkrétní možnosti a strategie, jak problémy třeba řešit; velmi podrobně se věnuje zejména:

- problému ekologické rovnováhy
- znečištění ovzduší
- znečištění vod a moří
- používání chemických látek
- zajištění výživy
- zajištění bezpečných zdrojů energetických
- snížení emisí v dopravě
- ekologickým opatřením v průmyslu.

Pro ilustraci, jak konkrétně je platforma SI formulována, uvedme alespoň několik stručných bodů věnovaných průmyslu:

- Musí být stanovena nová a přísnější pravidla, aby se zabránilo emisím jedovatého a nebezpečného materiálu.
- Materiál, jehož chemické a toxické vlastnosti nebyly předem testovány a který nebyl povolen, nesmí být užíván.
- Všechny toxické látky mají být zachyceny u zdroje, tj. u výrobce hned při zavedení nové technologie.
- Užívání chlorinů ve výrobě musí být přísněno a nahrazeno jinými technikami.
- Skladování odpadů v moři se má zamezit.
- Nebezpečné výroby, které zatěžují prostředí nebo zastaralé technologie nesmějí být přemisťovány do zemí třetího světa, stejně jako se má zabránit tomu, aby nevyvinuté země se staly skládkou průmyslového odpadu z vyvinutých zemí.
- Musí být také instalovány varovné systémy pro lidi, žijící v blízkosti velkých industriálních nebo nukleárních center pro případ poruch a nehod s nebezpečnými následky.

Má-li se dosáhnout nápravy, nestačí ovšem jen technické úpravy či zpřísnění ekologických norem. Je třeba měnit způsob života společnosti i jednotlivců, vzdát se některých produktů, jejichž výroba i použití je spojeno s neúměrným zatížením životního prostředí, jeho intoxikací nebo jinými ekologicky nežádoucími jevy. Platforma SI nabádá: "Způsob života vysoce industrializovaných zemí je v mnohém ohledu zásadně pochybený. Produkční a konzumentský způsob tohoto životního stylu vyvolává stále větší hrozbu lidskému prostředí - a to nejen v bohatých zemích, ale i v hustě zalidněných chudých zemích, kam je exportován. Tento ži-

votní styl ve skutečnosti působí na celý podpůrný systém života na naší Zemi a tím ohrožuje přežití lidstva. Proto musí být změněn."

V závěru rezoluce týkající se životního prostředí, která byla přijata ve Stockholmu, žádá Socialistická internacionála, aby se v budoucnosti používalo ekologicky nezávadných technologií v zemědělství, energetice, dopravě, průmyslu stejně jako při výstavbě měst a úpravě pracovního prostředí. K tomu mají směřovat mezinárodní úmluvy a dobře organizovaná mezinárodní spolupráce. Pro demokratické socialisty je spolupráce každodenní skutečností - říká se tam - je třeba, aby se spolupráce v této oblasti stala během devadesátých let dvacátého století skutečností i mezi všemi zeměmi světa.

5.5. Ideologické zdroje konfliktů

Dvacáté století vidělo růst a pád dvou agresivních ideologií: fašistické a komunistické. Obě se staly inspirací širokých hnutí, která však nakonec skončila diktaturou partajních nebo vojenských elit nad řadovými stoupenci a ostatním obyvatelstvem. Obě ideologie vyvolaly v život režimy, které mají na svědomí životy, utrpení a ochuzení milionů lidí. Na konci dvacátého století po nich zůstaly (s výjimkou Dálného východu) jen nevelké zbytky.

Přesto nelze mluvit o tom, že komunistická nebo fašistická ideologie je mrtva a že nehroží její zmrtvýchvstání v pozměněné, možná kultivovanější upravené, ale stejně nebezpečné podobě. V řadě zemí se např. vynořily neofašistické skupiny, které hlásají novou, navenek méně agresivní a k demokratickým institucím tolerantnější formu fašismu - blízkého spíše italské či španělské než nacistické tradici. V některých zemích (např. v Německu, ve Francii, v Itálii aj.) se neofašisté dokonce počali konstitovat v nových politických stranách, které se sice neprozrazují svými novými názvy, zato však svým ostře pravicovým zaměřením.

Vedle toho ožívala i vulgární forma nacionální a rasistické nenávisti, vycházející z hesel, symbolů a metod nacismu. Je namířena nejen proti příslušníkům jiných ras (Židům, Romům), ale zejména proti cizincům hlavně z Asie a jihovýchodní Evropy, kteří hledají v evropských státech útočiště a obživu. Je smutné, že nejsilnější je zastoupena v Německu, které se už půl století upřímně snaží o překonání hrozného nacistického dědictví a vytvořilo jednu z nejlépe fungujících demokracií poválečné Evropy. Obě

formy neofašismu jsou sice v demokratické společnosti ještě jen okrajovými jevy, nicméně pro budoucnost silně znepokojivými. Jejich výraznou charakteristikou je vylučování určitých skupin lidí (rasové či národnostně odlišných, příslušníků menšin, emigrantů, "gastarbeitru" ap.) z obecného práva. U neonacistů je to navíc ještě potřeba vyjádřit svou "nadřazenost", násilnými akcemi proti "méněcenným".

I když SI ve svých Principech takové jevy nepřifuzuje žádné ideologii jmenovitě, není pochyby, že 26. článek Principů mluví právě proti takovým antidemokratickým skupinám a hnutím: "Individuální svoboda a základní práva ve společnosti jsou předpokladem lidské důstojnosti pro všechny... Socialisté hájí nezciťelné právo na život a fyzickou bezpečnost, na svobodu víry a svobodně projevěného názoru, na svobodu sdružování a na ochranu před týráním a ponižováním člověka..." Nezbytnost tolerance k jiným kulturám a k lidem jiných kultur je zdůrazněna v následujícím čl. 26: "Demokratický socialismus znamená také kulturní demokracii. Musí být poskytnuta stejná práva a příležitosti rozličným kulturám uvnitř každé společnosti stejně jako zajištěn stejný přístup každému k národnímu a světovému kulturnímu dědictví." Demokratický požadavek práva pro všechny mluví právě na ty, kteří mají sklon vylučovat z něho ty, kteří se jim z jakéhokoli důvodu nelíbí.

Také marxisticko-leninská ideologie komunismu není ani po zhroucení východoevropského impéria bez stoupenců. Navenek sice se odřekla nejkriklavějších a nejvíce zprofanovaných dogmat (o nutnosti revoluce a třídního boje, diktatury proletariátu, o nezbytnosti kolektivizace výrobních prostředků apod.), ale pořád ještě se orientuje na vizi "dokonalejší společnosti" založené na historiko-materialistickém chápání vývoje lidstva a na "vědeckém východisku" marx-leninské ideologie. S pomocí demokratičtějšího slovníku se postkomunisté pokoušejí dát svým záměrům a akcím ústavní legitimitu. Některé komunistické strany (jako např. KSČM) podržely své jméno, jiné se maskují různými jmény. Jejich odklon od původní verze poststalinické ideologie je co do rozsahu i opravdovosti velmi odlišný. Nejdale se na demokratičtější a také pragmatictější platformu posunuli komunisté v Itálii; také v Polsku a Maďarsku byl jejich posun dost výrazný, zatímco v České republice, Bulharsku a zejména Rumunsku šlo jen o změnu vnějšího náteru při zachování ideologických kořenů někdejší sovětské proveniencí. Složitější je ideologický vývoj východoněmeckých komunistů, kteří se octli tváří v tvář stabilní demokratické společnosti a silně, v boji proti fašismu i komunismu zkušené sociální demokracii.

Socialistická internacionála si v roce 1989, kdy schvalovala své Principy, dobře uvědomovala, že stojí před dalekosáhlými změnami ve střední a východní Evropě. Omezila se proto na obecné zúčtování s komunismem a jeho ideologií a vyčkávala, jakým směrem a do jaké hloubky půjde ideologická i politická přeměna stran, které donedávna vyznávaly marx-leninismus. Její zdrženlivost byla motivována také ohledem na proces, který byl v Sovětském svazu zahájen Gorbačovem. Věnovala však vývoji v komunistickém bloku značnou pozornost. O tom svědčí i okolnost, že hned počátkem listopadu 1989 se sešli vůdcové evropských stran v Miláně, aby tam diskutovali vztah k demokratizačním tendencím ve střední a východní Evropě. Na zasedání v Miláně bylo přijato pozvání M. Gorbačova k návštěvě delegace SI v Sovětském svazu; bylo dohodnuto, že návštěva se uskuteční na počátku 1990 za vedení Pierre Mauroy (který se stal v r. 1992 nástupcem W. Brandta ve funkci předsedy SI). K pokusům italských a maďarských komunistů o vstup do SI pod novým jménem (socialisté) se stavěl vůdce stran v Miláně ještě zdrženlivě s poukazem na nevěrohodnost jejich demokratičnosti.

Koncem listopadu (23. - 24. 11. 1989) se problematikou střední a východní Evropy zabývala Rada (Council) SI v Ženevě. Otevřela možnost plného členství těm stranám, které až dosud byly v SI zastoupeny exilovými organizacemi jako strany konzultativní. A s ohledem na to, že v některých zemích (např. v Polsku, ale i v Maďarsku) se o dědictví tradičních sociálně demokratických stran hlásilo více skupin, bylo doporučeno, aby event. spor o to, která ze skupin je autenticky sociálně demokratická a může navázat na kontinuitu strany před její likvidací komunisty, byl rozehnut exilovou stranou té které země (viz též poslední část kapitoly "Principy SI").

Pozdější vývoj zcela ospravedlnil zdrženlivost SI k nově se vynořujícím "socialistickým" stranám, jak se nyní následně komunistické strany přejmenovávaly. Zatímco došlo k dalšímu posunu italských komunistů na demokratickou platformu, takže se mohli v r. 1992 na 19. kongresu SI v Berlíně ucházet o členství (rovněž maďarské "socialistické" straně byla Internacionála ochotna poskytnout status konzultativního člena), u ostatních exkomunistických stran vždy znovu a znovu proráželo na povrch jejich leninské ideologické dědictví. Ukazuje se to zřetelně na postoji komunistické strany v České republice (která se dosud nedohodla ani ke změně jména!) a východoněmecké PDS (Strany demokratického socialismu), která je nástupnou stranou německých komunistů (SED). Vůdco-

vé německé strany Bisky, Gysi, Modrow aj. se sice pokoušejí zbavit se zátěže minulosti a prezentovat se tak jako ústavní demokratická strana v celém Německu, ale členská základna je málo ochotna považovat komunismus za něco nežádoucího a tedy kritiky hodného. Většinou se více-rejší komunisté ve východním Německu nebo v České republice pohybují ideologicky nadále na platformě "levého marxismu", v němž se ovšem snaží zachovat i mnohé prvky leninismu.

Jak neofašismus tak různé přejmenovaný postkomunismus jsou zatím v ideologické defenzivě a většinou společnosti ostře odmítány. Dostává se jim však v posledních letech pomoci ze strany jiné ideologie, která dominovala devatenáctému století a jejíž působení se zdálo být ještě před několika desetiletími dávno za vrcholem: totiž nacionalismus.

Ukázalo se to nejzřetelněji v Jugoslávii, kde se po rozpadu státu stal nacionalismus záchranou pro srbské komunisty; tím, že ve sporu s Chorvaty, Bosňany, ale i např. s albánskou menšinou v Kosovu dovedl Milošević rozehrát nacionalistickou strunu naplno, podařilo se mu zabránit rozpadu komunistického panství v Srbsku. Podobnou kombinaci vidíme v některých republikách na půdě rozpadlého Sovětského svazu: nacionalismus pomáhá někdejším komunistickým vůdcům legitimovat své vedoucí postavení i po rozkladu sovětského imperia a jeho komunistické strany.

Nacionalismus ovšem není ideologicky nebezpečím jen v této kombinaci s jinou ideologií. Jeho jednostranné zdůrazňování národních hodnot vede k nedostatku tolerance a vyvolává konflikty mezi národnostmi i mezi státy. Zvláště ničivé se projevuje nacionalismus v Africe, ale jeho znovuožiti nebyla ušetřena ani střední a východní Evropa včetně zemi bývalého Sovětského svazu; jeho působení vede nejen k rozpadu některých tradičních celků (také v rozpadu Československa byla nacionalistická komponenta silnější než princip občanské demokracie), ale dokonce k válečným konfliktům (Gruzie, Čečensko, Bosna aj.).

Ve chvíli, kdy byly ve Stockholmu přijímány Principy SI, nebyla hrozba oživení nacionalismu tak zřetelná. V čl. 32 je sice vyjádřen respekt k národní suverenitě a k právu každého národa na vlastní vládu, ale současně se klade váha na to, aby eventuelní konflikty byly urovnány jednáním. Nový plamen nacionalismu, který zachvátil některé oblasti světa na počátku devadesátých let, nebyl zřejmě Internacionálou předvídan - alespoň ne v takové intenzitě.

Konečně je třeba upozornit na nebezpečí fundamentalistických ideologií, které se šíří dnes v zemích islámu, ale jejichž působení nejsou ušetře-

ni ani jiné názorové proudy. I tady SI varuje: "Rostoucí vzájemná závislost světa nechává jen málo prostoru fundamentalistickým kontroverzím a nepřátelstvím. Společné přežití a rozvoj vyžadují jak spolupráci, tak civilizované formy diskuse i mezi jinak antagonistickými politickými silami a idejemi. Proto odmítáme a odsuzujeme jakoukoli formu náboženského nebo politického fundamentalismu" (čl. 74).

Socialistická internacionála nabádá k toleranci a vzájemné důvěře - ale současně vědoma si nebezpečí některých ideologií, které zdůvodňují nacionální, rasové, nábožensky nebo třídně nadřazenost "své" skupiny nad ostatními a ohrožují tak princip rovnosti lidských práv, nabádá k rozhodnému odporu proti těmto "skupinovým" ideologiím: ". Socialistická internacionála chce pěstovat kulturu mezinárodního dialogu. Všechny strany musí spolupracovat ve vzájemné důvěře tam, kde jsou společné obecné zájmy, avšak argumentovat otevřeně a směle tam, kde závazek k lidským právům, demokracii a pluralismu je v nebezpečí. Socialisté chtějí hrát významnou roli v tomto dialogu," říká k tomu čl. 77 Principů.

5.6. Otázky odzbrojení a míru

Osmdesátá léta přinesla určité uvolnění ve vztazích mezi supervelmocemi USA a SSSR, což vedlo k celkovému zmírnění napětí ve světě a otevřelo cestu racionálnějšímu dialogu v otázkách týkajících se snížení zbrojního potenciálu a udržení míru ve světě. Nebezpečí dalších konfliktů, které by mohly vyústit ve válečná střetnutí v regionálním či dokonce globálním rozsahu, však ještě zdaleka zažehnáno nebylo.

S nástupem M. Gorbačova do funkce generálního tajemníka komunistické strany a prezidenta SSSR se vynořily další šance dát překotnému zbrojení na obou stranách charakter větší vyváženosti, vzájemné kontrolovatelnosti a smluvní závaznosti. Nukleární hrozba nabyla takových dimenzí, že obě strany si uvědomovaly tragičnost možného konfliktu, jehož výsledkem by mohlo být zničení celé civilizace, ba podmínke života na Zemi vůbec. V r. 1986 byla na mezinárodní konferenci ve Stockholmu vytvořena příznivější atmosféra pro jednání mezi vládami pod patronací OSN i pro přímá jednání mezi velmocemi vlastnicemi nukleární zbraně. V roce 1987 byla uzavřena smlouva o raketách středního doletu. Podařilo se urovnat některé regionální konflikty jednáním. Ve Vídni byly zahájeny rozhovory o vytvoření důvěry, bezpečnostních opatření a o snížení stavu

konvenčních zbraní v Evropě, kde stále bylo největší nebezpečí ozbrojeného konfliktu mezi oběma mocenskými bloky. Varšavským paktem a NATO. Ochota dohodnout se o postupném odzbrojení rostla na obou stranách tím spíše, že stoupající zbrojní spirála zatěžovala rozpočty všech zúčastněných vlád stále náročnějšími výdáními, která hnala státní zadlužení do závratné výše. M. Gorbačov naznačil ve svém projevu před Spojenými národy v prosinci 1988 ochotu k dalším vzájemným ústupkům v dosavadní konfrontační politice a americký prezident G. Bush přednesl na zasedání NATO v květnu 1989 řadu konkrétních bodů, kde by bylo možno se dohodnout. Svět se tedy ke konci osmdesátých let zdál být nikoli sice bezpečnější (ničivé zbraně se dosud vyráběly dále), ale alespoň bližší bodu zlomu v závodech ve zbrojení.

Za těchto okolností vyjádřila SI ve své kongresové rezoluci věnované otázce míru a odzbrojení své stanovisko a svou naději. Cílem, o jehož dosažení chtějí v devadesátých letech 20. století strany Socialistické internacionály usilovat, je především dalekosáhlé snížení konvenčních i nukleárních zbraní zhruba o 50 %. Je proto třeba podporovat všechna opatření vedoucí k zvyšování důvěry mezi státy a k omezení zbrojení ve vzduchu, na moři i na pevnině. Je třeba vytvořit takový kontrolní a informační systém, který zajistí rychlou a přesnou informaci o výzbroji, pohybech ozbrojených sil či o náhlých událostech, které by mohly vyvolat znepokojení. Zvláštní pozornost je přitom nutno věnovat především Evropě, kde dochází k největšímu nahromadění vojenského potenciálu.

SI se vyslovuje proti jakékoli modernizaci zbraní, která by vedla sice na jedné straně k eliminaci některých typů zbraní z výzbroje států, ale ve skutečnosti by udržovala arzenály ve stejné síle. Naproti tomu se přimlouvá za rychlé uzavření dohody o strategických zbraních (START), jimiž se mají tyto zbraně redukovat na polovinu současného stavu. SI vyžaduje rovněž přísné dodržení dohod o antibalistických střelách (ABM-Treaty) a zákazu nukleárních zkoušek (CTBT).

Všechny státy jsou vyzvány, aby se vzdaly výroby a skladování chemických zbraní. Velké úsilí má být vyvinuto také v odzbrojovacím procesu jednotlivých regionů.

Socialistická internacionála podporuje autoritu OSN v jejím úsilí při řešení konfliktů; OSN by také měla převzít centrální roli v kontrole plnění odzbrojovacích smluv a při registraci pohybu a transferu zbraní. Stejně tak je nezbytné dodržování humanitních principů a pravidel tam, kde přece ještě k ozbrojenému konfliktu dojde. SI vyzývá rovněž k odporu proti

terorismu, kdekolí se vyskytne; účinný boj proti němu vyžaduje širokou mezinárodní spolupráci, kterou jsou socialistické strany ochotny podporovat.

"Zbraně nevyřeší problémy naší planety", říká se v závěru rezoluce. "Naším cílem zůstává všeobecné, úplné odzbrojení jak konvenčních tak ničivých zbraní, které bude postaveno pod účinnou mezinárodní kontrolu."

Odpovědnost a odhodlanost Socialistické internacionály dosáhnout rychlého a definitivního řešení otázky odzbrojení a tím i zajištění trvalého míru vyjádřil výstižně už ve svém zahajovacím projevu švédský ministerský předseda Ingvar Carlsson: "Poprvé od stvoření této Země je lidský rod schopen vyhladit sám sebe, zničit lidskou civilizaci a všechno kolem ní, a tím vyloučit jakoukoli budoucnost. Toto je výzva všem lidem, světa. Ať je naše politické přesvědčení jakékoli, v boji za přežití jsme spojeni: všichni musíme mít společný zájem zachránit lidskou civilizaci." Tento úkol je tak naléhavý, že nelze dále váhat s jeho řešením. Proti zájmům politických dobrodruhů a zbrojařských koncernů je třeba postavit zájem prostých lidí na životě v míru a bezpečí. V tom se stává Socialistická internacionála mluvčím lidu celého světa.

6. SI v politickém spektru soudobého světa

6.1. Nová pravice

Druhá polovina dvacátého století přinesla posuny nejen v ideologických akcentech a ve struktuře stoupenců sociální demokracie resp. stran Socialistické internacionály, nýbrž i ve stranách na pravé straně politického spektra. Také tam působila konfrontace s totalitními režimy a jejich státně řízeným hospodářským systémem na ideologii i politiku těchto stran: i pravice byla vystavena nové výzvě, která přicházela s modernizací technologie, vědy, výroby i služeb; i v jejím životě se odrážely změny v sociální struktuře společnosti. Impuls k modernizaci těchto stran vyšel především z oblasti politické ekonomie, kde tzv. neoliberální škola zdůraznila proti "socialistickému kolektivismu a egalitářství" roli individua a jeho svobodu jako předpokladu, bez něhož nemůže existovat otevřená společnost; k svobodám počítala především svobodu ekonomickou, tj. svobodu podnikat, resp. rozvíjet ekonomickou činnost dle vlastní volby, nadání a odva-

hy. Odmítala proto státní zásahy do podnikání; ve svobodném trhu viděla nejspolehlivější regulativ jak hospodářského tak sociálního života.

Neoliberální ekonomie je společnou základnou jak dnešním liberálům, tak konzervativcům, i když jsou mezi nimi jisté rozdíly v akcentování těch či oněch prvků. Také v politické oblasti mají liberálové a konzervativci leccos společného. Ale současně jsou v některých zásadních otázkách mezi nimi značné rozdíly, které ospravedlňují jejich oddělenou politickou existenci a rozdílnou ideologickou identitu. Sumárně se označují tyto směry jako Nová pravice (The New Right). Hlavními jejími odeology jsou ekonomové Friedrich Hayek a Milton Friedman; z konzervativních ideologů je u nás z překladů znám poněkud extrémní Roger Scruton.

a) Neokonzervatismus

Svůj tradičně konzervativní postoj přizpůsobují tzv. neokonzervativci modernímu, tj. poválečnému světu, v němž po porážce fašismu se občanská práva a svobody staly nepopíratelným základem všech demokracií. Prudký hospodářský rozvoj přinesl posílení středních vrstev a oslabení snah po nějakém "radikálním obratu". Zatímco sociální demokracie i za tohoto stavu nepřestali usilovat o spravedlivější distribuci důchodů, rozšíření sociální solidarity na všechny potřebné a především o účinnou kontrolu institucí veřejnosti, odmítají konzervativní směry pojem "sociální spravedlnost" a hlásají individuální odpovědnost každého za utváření svého vlastního osudu. Neokonzervativci sice (na rozdíl od klasického konzervatismu předchozích desetiletí) neobhajují sociální rozdíly jako "přírozené", ale odpovědnost za postavení ve společnosti přisuzují jednotlivci, jeho přičinění a schopnostem. "Každý je sám svého štěstí strůjcem", dalo by se říci. Soutěž je jim důležitou hodnotou, která mobilizuje schopnosti a výkon jednotlivce a která v hospodářské oblasti (konkurence na trhu) způsobuje takový vzestup produktivity, že potřeby společnosti mohou být uspokojeny v takové míře jako dosud nikdy předtím. Garancie "sociálních jistot" státem odmítají; stát nemá být podle konzervativního pojetí "zaopatřovacím ústavem".

Stát také nemá zasahovat do hospodářství, kde hlavní impuls k rozvoji má vycházet z privátní iniciativy a zájmu. Konzervativci proto zpravidla usilují o reprivatizaci podniků zestátněných socialistickými (labouristickými) vládami. Role státu podle nich spočívá jen ve stanovení pravidel, a v dohledu nad jejich dodržováním. To umožňuje i svobodné fungování trhu a jeho regulativní působení na společnost - a to nejen v oblasti ekonomické, ale i sociální a kulturní.

Proti trochu zjednodušenému líčení konzervativců jako obhájců daného stavu "stůj co stůj" je třeba po pravdě říci, že neokonzervativci nezavírají oči před potřebnými změnami a reformami, ale musí se to díť při zachování kontinuity systému. Odmítají všechna volání po "zvratu" nebo po "novém systému", zejména je-li tento systém navrhován jako hotová konstrukce budoucnosti (jako byla např. utopie komunistického systému).

Namísto principů sociální spravedlnosti a solidarity, které jsou vlastní moderní sociální demokracii, kladou konzervativci velký důraz na hodnoty autority (státu, vlády, rodičů), věrnosti (národu, názoru) a tradice. Tím se odlišují od liberálů, kteří kladou hodnotu svobody na první místo a chápou ji v jejím absolutním významu jako svobodu od jakéhokoli přinucení.

Stát má dbát o bezpečnost občanů, o jejich svobodný rozvoj, má dbát o pevná pravidla řešení konfliktů ve společnosti a o zřízení kontrolních mechanismů, které zabrání tomu, aby se kdokoli - třeba s - nadměrně vměšoval do života občanů ať jako "ochránce" nebo jako "poručník". Naproti tomu se vyžaduje od občanů disciplína a plnění pravidel soužití (i soutěže). Funkce trhu je pro moderní konzervativce velmi důležitá a v podstatě se tu kloní k pojetí tržní ekonomiky (bez přívrásků), jak ji rozumějí neoliberalové. Nicméně se nesmí připustit takové pojetí "ekonomické svobody", aby trh sloužil protispoločenským silám a zájmům (ať mafiánského nebo monopolistického charakteru). Zákon a disciplína musí působit i v ekonomice.

Jako poněkud svérázný případ neokonzervativismu lze označit **thatcherismus**; je to spojení neoliberalního pojetí ekonomie se základním konzervativním postojem, který je v podstatě autoritativní - a tradičně nacionalistický.

Autorita státu je jeho důležitým prvkem; osobní rozhodnost premiérky (která imponovala nejen jejím stoupencům, ale při vojenském zásahu na Falklandech i všem Britům) to jen zdůrazňovala. Thatcherova dovedla skloubit britský nacionalismus viktoriánské doby a její "ctnost" (obětavý patriotismus, individuální statečnost a odpovědnost, smysl pro rodinu ap.) s liberálním požadavkem volného trhu, s monetaristickou regulací nabídky peněz a se slibem snížení vládních výdajů i daní (to slíboval také R. Reagan, takže někdy se mluví - ne zcela právem - i o reaganismu jako podobném směru). V tom se lišila od předchozích konzervativních vůdců.

Měla nepochybně řadu úspěchů, které ji umožnily udržet se dlouho u vlády. Přispěly k tomu i populistické sliby, že vláda bude řešit otázky, znepokojující tehdy veřejnost - jako příliv imigrantů, kriminalita, stávky,

zneužívání sociální péče nebo projevy byrokratické svůle. Nepodařilo se jí však snížit ani veřejné výdaje ani daně; také hospodářské zotavení se dostavovalo jen pozvolna. Zato však za její vlády vzrostla chudoba, nezaměstnanost i míra vládních zásahů do sociálních vymožeností a odborových práv. I když propagovala "méně státu", ve skutečnosti za její vlády pozice státní moci vůči občanům i sociálním organizacím (zejm. odborům) zesílila. Thatcherismus je typickým případem využití populistických slibů a tvrdého postoje vlády k udržení moci - nikoli ke zlepšení hospodářského blahobytu obyvatelstva, jak se tvrdíval.



Spojení politického a ekonomického liberalismu s morálním a sociálním konzervatismem najdeme např. u německé CDU/CSU. Ke konzervativně zaměřeným stranám patří také gaullistické hnutí ve Francii (RPR), křesťanskodemokratická strana Itálie, lidová strana Španělska nebo rakouská ÖVP a mnoho jiných.

Tak jako mezi sociálně demokratickými a socialistickými stranami SI se najdou odlišné akcenty politické a strategické, je i mezi konzervativními stranami rozdílnost v programech, ideologii i v politických postojích daná specifickými národními problémy, zájmy nebo tradicemi.

Konzervativní strany (některé se nazývají "lidové") se spojují ke koordinaci své politiky v mezinárodních organizacích a institucích (např. v Evropském parlamentě, kde jsou po socialistech druhou nejsilnější frakcí) a vytvořily také svou internacionálu. V Evropě došlo nejdříve k vytvoření federace evropských lidových stran Evropské unie (EPP - European People's Party) a unie křesťanských demokratů mimo EU (EUCD - European Union of Christian Democrats); mimo tato sdružení zůstali jak britští konzervativci tak francouzští gaullisté. V roce 1978 pak se ustavila v Kleusheimu nedaleko Salcburku Evropská demokratická unie (EDU), která sdružuje konzervativní křesťanské a lidové strany celé Evropy; členské strany EPP i EUCD se vesměs (až na italské křesťanské demokraty) do EDU zapojily - včetně britské konzervativní strany a francouzského Rassemblement pour la République (gaullisté). Společný sekretariát je ve Vídni. Řídící výbor se schází třikrát do roka a každoročně se koná konference vůdců stran. Organizace EDU je volnější a méně strukturovaná než SI, také spolupráce stran není tak intenzivní jako je tomu v Socialistické internacionále.

b) Neoliberalismus

Zatímco v ekonomické teorii není mezi neokonzervativci a neoliberaly mnoho významnějších odchylek, v politickém a právním ohledu je mezi nimi podstatný rozdíl.

Neokonzervativci trvají na "zákoně a pořádku" jako hlavní podmínce svobody. To jim sice někdy - jako např. u Margaret Thatcherové - nebrání praktikovat autoritativní jednání vlády, která podle jejich mínění je povinna udržovat pořádek, kromě jiného také proto, aby tržní hospodářství mohlo nerušeně fungovat. Konzervativci sice rádi mluví o tom, že je třeba "zestřit" stát, ale jakmile se jim zdá, že společenské soužití či funkce trhu jsou ohrožovány určitou skupinou občanů a jejich požadavky (např. odborů), vyrukuje na ně stát se vši rozhodností a vahou.

Pro neoliberaly naproti tomu je hodnota svobody nade vše; nikoli politická síla státu, ale síla zákona je hlavním garantem svobody občana (i trhu). Obojí, občan i trh, nemějí být znásilněni, donucováni k něčemu, co nevychází z jejich vůle (resp. ze svobodné hry faktorů trhu). Proto občan musí být chráněn zákonem nejen před ohrožením ze strany druhých občanů, ale i před násilím, resp. donucováním ze strany státu.

Liberálové trvají na formálním zajištění rovnosti před zákonem i na rovnosti šancí. Současné však považují rozdíly v talentu, bohatství, vzdělání za důležitý motiv, který dává společnosti (i trhu) aktivní popud k rozvoji. Kdo je schopen většího výkonu (nejen energie měřitelného, ale i intelektuálního nebo estetického ap.) prospívá nejen sobě, ale i společnosti. Je pro ně samozřejmé, že v této "soutěži schopnosti" zůstávají někteří pozadu či jsou dokonce poraženi. To však neznamená, že by byli nečtiví k sociálním problémům. Jejich recepty však směřují jen k odstranění opravdové chudoby ("cílená" podpora nejpotřebnějších), kdežto jakékoli egalitářské snahy, směřující např. k zmenšení rozdílů v příjmech, společenském statutu či pozici zcela odmítají. To podle nich vede k demotivaci právě těch schopných, čímž je poškozována celá společnost. Kritizují socialisty, že chtějí vytvořit nikoli rovnost šancí, ale rovnost "výsledků", tj. egalizaci příjmů; to vede k oslabení motivace schopných a k podpoře neschopných a líných. Přitom však neoliberalové nepřehlížejí, že např. majetek nebo pozice rodičů zvýhodňuje další generace proti nemajetným a "nevýznamným" (a to i ve vzdělání či při startu v povolání); tím se jednou (zaslouženě) získané výhody institucionalizují (nezaslouženě), a tak vytvářejí překážky pro rovnost šancí druhých. Nejzřetelněji se to projevuje v znevýhodněném postavení některých rasových a etnických menšin. Proti takové institucionální formě diskriminace a nespravedlivosti

liberálové (na rozdíl od konzervativců) rozhodně vystupují. Jejich pojetí svobody občana předpokládá svobodu nejen v politickém, nýbrž i v ekonomickém smyslu. Kde je ekonomická svoboda (na př. zestátněním) zrušena, je ohrožena i svoboda občanská. Proto neoliberalové se brání jakékoli koncentraci moci - ať politické, ekonomické či ideologické. Ve svobodné společnosti, kde politická i ideologická složka je založena na pluralitě, se hlavní pozornost upíná k ekonomice: ta má být v každém případě zbavena zásahů ze strany státu.

Velký důraz kladou neoliberalové na svobodu projevu. Proto se brání vlivu státu na tisk, televizi, rozhlas, film atp. Proto také dávají přednost vládě, jejíž moc je omezena: a to nejen ústavou a zákony, ale i decentralizací. "Silný stát", který by se mohl vměšovat do občanského nebo ekonomického života, je jim přímo postrachem. Spontánní iniciativa občanů, dobrovolných sdružení a privátních podniků je jim lepší zárukou plodné spolupráce ve společnosti než jakákoli organizace nucovaná "shora".

I neoliberalové mají svá mezinárodní organizační pouta. Nejvýraznější se to projevuje v Evropě, kde se vytvořila federace liberálních, demokratických a reformistických stran (ELDR - Federation of Liberal, Democratic and Reformist Parties of the European Community), jejíž sídlo resp. sekretariát je v Bruselu. Federace pořádá každoročně svůj kongres. Výkonový výbor se schází čtyřikrát do roka. Pravidelně dochází také k setkání vůdců stran. Spolupráce stran mimo instituce Evropské unie však je podstatně slabší než např. v Socialistické internacionále.

S použitím trochu zjednodušujícího záznamu "typických" rozdílů mezi neokonzervativci a neoliberaly, jak ho sestavil Andrew Belsey (in: The Ideology of the New Right, editor R. Levinas, Cambridge 1986) lze říci:

<i>Neoliberalové stavějí na:</i>	<i>Neokonzervativci stavějí na:</i>
- individuů	- na národě
- svobodě volby	- hierarchii a subordinaci
- tržní společnosti	- disciplinované (tržní) společnosti
- volné hře (laissez-faire)	- autoritě
- minimální vládě	- silné vládě
- svobodě a právu	- zákonu a pořádku

Toto srovnání je poněkud nespravedlivé k neokonzervativcům, ale v podstatě usnadňuje pochopení profilu obou stran. Ve skutečnosti ovšem je mezi nimi celá řada podobností, zejména v pojetí funkce ekonomiky i v pojetí občanských práv. Sbližuje je také společný odpor k ekonomické teorii J. M. Keynese, který doporučoval v třicátých letech a po II. světové

válce, aby nezaměstnanost byla odstraňována zásady státu do chodu hospodářství; a to jednak fiskálními prostředky (regulací daní) jednak veřejnými pracemi - a to i za cenu jistého růstu inflace. Neoliberálové i neokonzervativci naopak brání monetaristickými prostředky (regulací nabídky peněz) především inflaci a jistou kvótu nezaměstnanosti považují za přirozenou.

Jestliže v pojetí hospodářské a zejména sociální politiky se Socialistická internacionála s Novou pravicí rozchází, v pojetí lidských a občanských práv a v hodnocení demokracie jako nezbytného předpokladu svobody a nejvhodnějšího rámce vývoje společnosti není mezi nimi podstatných diferencí. Nepřekvapuje proto, že posledních kongresů Socialistické internacionály se zúčastnili jak hosté i zástupci křesťansko demokatické a liberální internacionály.

6.2. Nová levice (The New Left)

Zatímco Nová pravice - zejména britští neokonzervativci, Reaganova vláda a neoliberální ekonomická teorie - měla vliv na změnu politického i sociálního klimatu posledních dvou - tří desetiletí, Nová levice zůstala spíše teoretickou záležitostí bez hlubší politické působnosti a širšího organizačního zázemí.

a) Univerzitní levice

V šedesátých letech vzniklo levicové hnutí nesené převážně intelektuály a studenty, které působilo více na univerzitních campusech než v aréně politických stran a společnosti. Zejména vrstva, jejímuž zájmu se hnutí domnívalo sloužit - totiž dělnictvo - jím nebyla téměř vůbec zasažena.

Ohromení, které v řadách sympatizantů s komunismem vyvolalo odhalení "stalinského kultu osobnosti" a politická i ideová kritika, která následovala, vedlo k revizi marxismu-leninismu, z něhož se mělo zachránit alespoň radikální marxistické jádro ekonomické analýzy a historického materialismu. Ale byly tu i jiné zdroje nespokojenosti, které hnaly studentstvo doleva: nespokojenost se státem, s válkou ve Vietnamu, s vzdělávacím systémem atp. - s "establishmentem" vůbec; a také s konzumerismem a konformismem soudobé společnosti. Jádrem nové koncepce společnosti, o kterou tato "nová levice" chtěla usilovat - případně i revolučními prostředky - byla myšlenka participativní demokracie. Ve skutečnosti tím

byla míněna forma přímé demokracie politické i hospodářské, kde se všichni mají podílet na řízení, spolupráci a odpovědnosti. Velký význam byl přičítán prožitku integrace s kolektivem. Tím, že se na př. v obci nebo v závodě všichni podílejí na rozhodnutích a odpovědnosti, na kontrole plnění úkolů, vzniká pocit integrace jedince ve společnosti, což usnadňuje i dosažení širokého společenského konsensu. Vytvoření takových integrovaných kolektivů ovšem předpokládá dalekosáhlou decentralizaci a oslabení státní moci na minimum. Hnutí směřovalo proti autoritě státu, proti hierarchii moci a byrokracie, ale především proti kapitalistickému systému, který znevolaňuje člověka a vnucuje mu takový životní styl i hodnotový normativ, který slouží hlavně profitérským zájmům kapitálu. Levice usilovala o to, aby životní styl se změnil.

Marxistické učení o nezbytnosti revoluce mělo mezi studenty a intelektuály i po odhalení zločinů stalinismu stále ještě značnou přitažlivost. Za nositele revoluce však se v těchto kruzích nepovažovalo už dělnictvo, proletariát, neboť to bylo do značné míry "zkorumpováno" systémem, tj. relativním zvýšením životní úrovně a reformistickou politikou jak demokratických socialistů tak odborů. Nositelem revoluční myšlenky se mělo stát studentstvo.

Nová levice - především na univerzitách Severní Ameriky a Evropy - našla pro kritiku kapitalistického systému podporu v názorech některých levicových intelektuálů, zejména německo-amerického filosofa Herberta Marcuse. Ten obviňoval soudobý kapitalismus nejen z toho, že pokračuje ve vykořisťování, ale především v tom, že manipuluje člověka, že určuje způsob jeho života a řídí výchovným a propagačním systémem i jeho vědomí. Demokracie je podle něho omezená, manipulující demokracie, která člověka zotročuje a zavléká do kapitalistického chomoutu. Cesta z ní k nové společnosti vede mimoparlamentárním bojem a třebas i revolucí proti establishmentu, proti válce a koncentraci moci, která patří k podstatě kapitalismu. Nová společnost, která z tohoto boje vzejde, bude mít charakter systému rad, v němž svobodní lidé budou sami určovat svůj osud, volit způsob své existence. - Není těžké vystopovat tu vliv revolučního marxismu a sovětské ideologie, i když "emancipovaná společnost", k níž Nová levice mířila, byla zřetelně protistalinská.

Studenti ovšem nebyli ekvivalentem "dělnické třídy", jejich "radikální hnutí" se vyčerpalo protesty, demonstracemi, které zachvátily velká univerzitní města (Paříž, Frankfurt, řadu univerzit v USA aj.), ale nestalo se vážným politickým faktorem.

Brzy se dostavila únava, zklamání, pohrdání politikou. Obava z manipulace, z hospodářské závislosti, z "vyprázdněného" života však zůstala.

b) Levicový revizionismus

Poté, co stalinické deformace byly obecně odmítnuty a "leninská strana" se ukázala jako zdroj nepružného centralismu, který způsoboval vážné poruchy ve společnosti i v hospodářství, dala se ideologie Nové levice na cestu "zpět ke kořenům", tj. od Lenina se vracela k Marxovi - a ještě dále k jeho raným spisům, které až dosud zůstávaly v oblasti vlády marxismu-leninismu utajeny (šlo hlavně o rukopis Marxovy práce Philosophie und Nationalökonomie z r. 1844, který byl na Západě vydán už v r. 1932, pro interpretu Marxova učení ve východním bloku však stále zůstával tabu).

Tento levý "revizionismus", který na rozdíl od akademismu šedesátých let zasáhl i komunistické strany, vycházel většinou ještě z marx-leninských pozic a ideálů, ale směřoval ke kritice sovětského systému. Současně hledal novou cestu k účinné transformaci kapitalistického systému do svobodné společnosti.

V komunistických zemích se tato kritická revize neodvažovala příliš daleko - s výjimkou Jugoslávie, jejíž strana se s Moskvou už dávno rozešla. Na Západě však se návrat k raným Marxovým spisům a jeho humanistickým kritériím stal zdrojem nových myšlenkových konstrukcí. zejména hegelianské pojmy "odcizení" a "sebeuskutečnění" člověka, které u Marxe byly důležitými průsečíky na cestě k beztržní společnosti, probouzely znovu ideu nutnosti překonání kapitalismu a buržoazního státu. Oživovaly se některé myšlenky italského komunistického myslitele Ant. Gramsciho, maďarského filosofa György Lukáse, byl znovu objeven "renegát" Kautsky a odvážná kritička Leninova Rosa Luxemburgová.

Nová levice (např. někteří autoři tzv. frankfurtské školy, nebo Rudolf Bahro ve východním Německu, kruh kolem časopisu "Praxis" v Jugoslávii aj.) zůstávala sice nadále kritická ke kapitalistickému systému, analyzovala však bezohledně i teorii a praxi sovětského komunismu. Hledala novou základnu, jak uskutečnit humanistické myšlenky Marxovy bez přehmatů a omylů, které byly způsobeny nesprávnými byrokratickými metodami a nesprávnými vůdci. O správnosti Marxových východisek se nepochybovalo (i dnes většina včerejších komunistických stran, které se navelek hlásí k "demokratickému socialismu", se domnívá, že marx-leninský projekt budoucnosti byl správný, ale byl pokazen nesprávnými, byrokratickými metodami a vůdci posedlými hladem po moci).

Cílem Nové levice zůstával člověk osvobozený od pout, manipulace a vykořisťování "cizími mocemi", člověk uskutečňující ideu lidství, "reálný humanismus" - v české terminologii bychom řekli: socialismus s lidskou tváří.

Podstatným rysem Nové levice je její antikapitalistický postoj. Její protest však má spíše jen teoretický charakter, není už s to vytvořit skutečnou politickou sílu. Po pádu komunistických režimů a jejich ideologie ztrácí i Nová levice svou perspektivu a pokouší se většinou přejít na platformu sociálně demokratickou, na níž chce ještě uplatnit svůj vliv. Socialistická internacionála pozoruje tento přesun s nedůvěrou. Potrvá ještě léta, než bude moci být vysloven soud o věrohodnosti takové transformace.

c) Ekologické hnutí (zelení)

K levice je třeba počítat i ekologické hnutí tzv. zelených. Ačkoli někteří jeho stoupenci byli teoreticky ovlivněni názory a proti-systémovým postojem Nové levice, vlastní motivy vzniku tohoto hnutí je třeba hledat jinde. Odpor k civilizační perverzci, k válce, k ohrožení lidského života nekontrolovatelnými faktory vyspělé techniky, obava z destrukce přírody a zamoření životního prostředí svedly - nikoli bez bloudění a hledání - potoky nespokojenosti do jednoho řečiště. Jen pomalu se zelení formovali v politickou sílu a nacházeli svou novou organizační formu.

Hnutí zelených vzniklo v sedmdesátých letech z různých místních, tématicky často odlišných občanských iniciativ většinou protestního charakteru. Motivů bylo různé: protest proti skládce použitého materiálu z atomových elektráren nebo proti stavbě a provozu těchto elektráren vůbec, protest proti znečišťování vod a ovzduší, proti průmyslovým a vojenským stavbám atd.; tento protest byl provázen silným protiválečným akcentem. Původně volné hnutí však dostalo brzy politický charakter a v některých zemích (např. v Německu) se stalo parlamentární silou. Politicky se většinou rozhodlo pro tzv. "třetí cestu" mezi kapitalismem a socialismem; část hnutí však byla stále ovlivněna komunistickou fundamentalistickou ideologií. Teprve na konci 80. let se vliv fundamentalistů zmenšil přílivem stoupenců jiných názorových směrů, jdoucích od demokratického socialismu až po konzervativní spektrum. Politická ideologie ustoupila do pozadí a hnutí se tak otevřelo dalším stoupencům ekologické myšlenky, která mezitím našla cestu i do programů establovaných demokratických stran.



Poté, co sociální demokraté přijali ekologické požadavky za své, distanc zelených k sociální demokracii se zřetelně zmenšila; zato mezi nimi vzrostla soutěž o voliče - zejména mladší věkové skupiny.

Zůstával také rozdíl v pojetí způsobu práce; zatímco sociální demokraté kladou důraz na parlamentní práci, "zelení" inklinují k mimoparlamentním protestním akcím; nepovažují se za další politickou stranu, nýbrž za alternativu k dosavadním politickým stranám. Výjimku tvoří zelení v Německu, kteří jsou jako strana zastoupeni v zemských parlamentech i v Bundestagu.

Antikapitalistický postoj je i u zelených zřetelný. Odsuzují úsilí o maximalizaci profitu stůj co stůj, jehož obětí je člověk i příroda. Podporují odbory v jejich požadavcích za zlepšení pracovního prostředí. Usilují o větší transparentci práce úřadů, institucí a pod. a dožadují se jejich kontroly. Odmítají však většinou násilí a chtějí své požadavky prosazovat pokojnými prostředky (protestními průvody, shromážděními, blokádami nežádoucích staveb apod.).

Jejich hospodářské a sociálně politické představy se v mnohém blíží postulátům sociálně demokratickým. Tak požadují zmenšení rozdílů v příjmech, progresivní zdanění vyšších příjmů a zisků, odbourání daňových úlev pro podnikatele, zespolečenštění surovinových zdrojů, kontrolu bank a někdy koketují i s myšlenkou zespolečenštění výrobních prostředků. Tyto požadavky ovšem nejsou sdíleny všemi stoupenci. Co však je společnou programovou platformou, je podřízení ekonomiky požadavkům ekologickým a snaha po změně životního stylu odbouráním nepotřebného a prostředí zatěžujícího luxusu.

Po opadnutí vlivu fundamentalistů se zelení přiblížili v mnohých bodech svého programu a strategií sociální demokracii a v některých zemských vládách spolu vytvořili koalici. Dnes - zejména tam, kde se stali parlamentní stranou - nelze zelené počítat k radikální levice, nýbrž spíše k levému středu, i když v jejich ideologii stále ještě se vynořují zbytky marxistické ideologie, kterou strany Socialistické internacionály v posledních desetiletích opustily.

Zelení mají pozitivní rezonanci zejména mezi mladými, absolventy středních škol a ženami v domácnosti. Internacionální spolupráce mezi nimi je doposud stále slabá.

6.3. Ideologie násilí

Nové pravici ani zeleným nelze upřít, že se pohybují v rámci demokracie, zákona a lidských práv. Nová levice sice demokracii v její dnešní podobě zpochybňuje, její kritika však přes všechno utopické bloudění je inspirována morálkou humanismu, byť zúžené (třídně) chápáno; kromě toho její politické resp. mocenské aspirace jsou po pádu komunistických režimů téměř nulové.

Ve světě však přezívají ještě síly, pro které pojmy demokracie a lidských práv nemají univerzálně platný, nýbrž jen úzce skupinový význam: dovolávají se jich jen pro sebe, kdežto jiným skupinám (sociálně, nábožensky, národně nebo rasově odlišným) je upírají a násilně potlačují.

a) Komunistické a postkomunistické strany

Dnes přezívají komunistické diktatury prakticky jen mimo Evropu: v Asii (Čína, Severní Korea, Vietnam) a na Kubě. Podržují svůj totalitní charakter a diskriminují politicky i právně "nepřátelské třídy" a "odpůrce režimu": násilí proti nim je "ospravedlněno" ideologicky a je součástí státní politiky.

Komunistické strany v Evropě (např. francouzská, španělská) se zřekly násilí, třídního dogmatu a požadavku nastolení diktatury. Italští komunisté (dnes: Strana demokratické levice) přecházejí prakticky na sociálně demokratickou pozici. Kromě několika komunistických stran (např. české) se většina bývalých režimních stran v Evropě přihlásila k demokratické platformě a změnila jméno. Tak dnes v Bulharsku, Maďarsku, Polsku nebo ve Východní části Německa nemají tyto strany ve svém štítu už komunismus, nýbrž socialismus nebo demokracii:

- Bulharská socialistická strana
- Maďarská socialistická strana
- V Polsku: Svat demokratické levice (SLD)
- ve vých. Německu: Strana demokratických socialistů.

Diktaturu odmítli i bývalí komunisté v někdejším Sovětském svazu a identifikují se dnes (s výjimkou ortodoxních stalinistů) s hodnotami demokracie a lidských práv.

Naproti tomu některé extrémní skupiny radikální levice v Evropě se dostaly až na platformu teroru (tzv. rudé brigády a pod.). Tyto frakce už nelze počítat k Nové levice, spíše jde o pozdní variantu anarchismu, který je výrazem rezignace na možnost přetvořit společnost. Není-li možno dnešní systém zrušit a překonat, pak se snaží alespoň ho destabilizovat. Tyto

násilné projevy anarchismu a ideologického poblouznění jsou ovšem všemi demokratickými i postkomunistickými stranami rozhodně odsuzovány.

b) Nacionalismus

Nacionalismus, který je produktem 19. století a byl mocným stimulem k dosažení nezávislosti a národního státu pro řadu národností bývalých multinacionálních říší, přežívá dnes v několika variantách:

V tradiční podobě se objevuje tam, kde jde o dosažení vlastního národního státu jako vrcholného výrazu národní identity. Stává se i dnes stimulem rozpadu multinacionálních států jako na př. Jugoslávie nebo Sovětského svazu (baltské národy, Čečeni ap.).

Někdy se nacionalismus objevuje ve spojení s jinou (politickou nebo náboženskou) ideologií. Na př. v Srbsku je nacionalismus oporou komunistické vlády; u některých arabských nacionalistů dochází ke spojení s náboženským fundamentalismem.

Jiný druh nacionalistické ideologie navazuje na fašistické dědictví. Není namířen proti státu, nýbrž proti tolerantnosti demokracie. Vybíjí se hlavně v odporu k příslušníkům jiných národností, k menšinám a k migrantům, vůči nimž se dopouští násilných akcí. Zdrojem jejich averzí vůči "cizím živlům" je pocit ohroženosti vlastního národa resp. obava z pracovní, podnikatelské nebo i politické konkurence. Nacionalistické strany, které byly zvláště v 80. letech v některých evropských státech na vzestupu (Le Pen ve Francii, Schönhuber v Německu), dnes stagnují nebo slábnou, resp. přecházejí na liberálnější pozice a popírají svou sympatii k fašismu.

Stopy tradičního nacionalismu, jemuž je národ nejvyšší hodnotou, najdeme ovšem i ve všech demokratických táborech: nejsilněji u konzervativců, ale s jeho projevy a postoji se nezdíká setkáme i na půdě demokratického socialismu, třebaže to odporuje principům Socialistické internacionály. Některé komunistické strany (zejména česká) pěstují nacionální vášně a averze proti jiným národnostem zcela vědomě v naději, že se tím dá získat dodatečný politický "kapitál".

c) Náboženský fanatismus

V některých oblastech světa dosahují náboženské spory přes pokročilou sekularizaci moderní společnosti takové intenzity, že přecházejí do násilných konfliktů (Indie), jistého druhu občanské války (Severní Irsko) nebo ideologického teroru (Irán). Zejména šíření islámského fundamentalismu na Blízký Východ, do Alžíru aj. je vážno hrozbou demokracii i lidským právům. Síl fundamentalismus ostře odsuzuje.

d) Rasismus

Rasistická ideologie, která byla dlouho skvrnou na př. na demokracii americké (černí - bílí) a která byla hitlerovským nacismem vystupňována až k masovému zločinu, ustoupila po II. světové válce pod tlakem tragických zkušeností (nomen omen: Osvětim) zcela do pozadí. V posledních desetiletích se však v některých evropských zemích (zejména v Německu, kde demokracie se zdála zapustit silné kořeny v celé společnosti) vynořily skupiny rasistů, kteří terorizují příslušníky jiných ras, napadají je, případně proti nim používají urážlivých a ponižujících výrazů, symbolů a perversních argumentů. Zdrojem oživení rasismu je návrat k některým rysům nacismu, který svádí zejména mentálně nebo mravně defektní mládež k falešné idealizaci "sily" a "hrdinství". Rasismus se na evropské půdě projevuje zejména ve své antisemitské a antirómské podobě. V Africe je zaměřen jednak proti rasám jiné pleti (jižní Afrika) nebo jiného kontinentu (na př. indické menšiny v Africe). Vyskytuje se prakticky ve všech částech světa - i když nemá příliš širokou podporu obyvatelstva - a bývá obvykle provázen jak politickou tak zejména sociální diskriminací.

Socialistická internacionála odmítá všechny projevy ideologií založených na propagaci násilí. Princip solidarity, který patří k hlavním pilířům demokratického socialismu, má nejen sociální, ale univerzálně humanistický význam. Socialistická internacionála se solidarizuje se všemi, kdož jsou vystaveni násilí, vykořisťování, ponižování ať vychází z motivů hospodářských, politických, religiozních nebo rasových. Chápe proto jako náležitou povinnost proti projevům těchto ideologií násilí rozhodně a důsledně bojovat.

7. Uprostřed změn

19. kongres SI v Berlíně 1992

Počátek devadesátých let zastihl svět v situaci hluboké transformace. Změnil se vztah mezi velmocemi, sovětské impérium se rozkládalo, Rusko, které se považovalo za dědice SSSR, nemělo už zdaleka tu integrační sílu, která z "východního bloku" dělala kdysi mocenský faktor první velikosti. Národy střední a východní Evropy, které se vymanily ze sevření Moskvy a domácích totalit, hledaly cestu k obnově demokratických struktur a hospodářských forem, které by jim umožnily co nejrychleji se zapojit do světového demokratického společenství a dohnat ekonomické a tech-

nické zaostání posledních desetiletí. Také západní Evropa se transformovala ve vyšší a hospodářsky i politicky efektivnější jednotku, Evropskou unii, která začala asociačními dohodami překračovat někdejší hranici mezi bloky a spojovat tak země evropského kontinentu do původní civilizační jednoty.

19. kongres Socialistické internacionály, který se sešel ve dnech 15. - 17. září 1992 v Berlíně, měl tedy už zcela jiný rámec než jeho stockholmský předchůdce. V roce 1989 bylo v atmosféře kongresu mnoho očekávání; svět tehdy stál před historickou změnou a Principy SI, které byly ve Stockholmu vyhlášeny, ukazovaly zřetelně, že SI je pro tuto očekávanou velkou transformaci světa dobře připravena. Právem mohl Willy Brandt ze stockholmské tribuny vyjádřit hluboké přesvědčení, že demokratický socialismus byl historií potvrzen jako ukazatel k důstojnější a bohatší lidské budoucnosti. Berlín jako místo 19. kongresu tuto velkou přeměnu už přesvědčivě demonstroval: stal se symbolem pokojného přechodu z panství násilí k demokracii. Díky nepotlačitelné touze mas po svobodě, díky mezinárodní solidaritě a na druhé straně vinou neschopnosti represivních režimů uspokojovat hospodářské a sociální potřeby lidí, mohlo být překonáno nejen rozdělení Berlína, ale celé Evropy, ba celého světa. Svoboda a vyhlídka na lepší život lidstva se stávaly skutečností.

Tato vize však nebyla bez překážek a nebezpečí. Zjevně v zemích střední a východní Evropy se brzy ukázalo, že transformace politického a hospodářského systému i starých společenských struktur a postojů nebude bez úskalí. Hospodářské reformy tu nejsou vždy provázeny potřebnými sociálními opatřeními, liberalizace trhu přináší výstřelky, jež vedou nikoli k překonání rozdílů, ale naopak k větší koncentraci majetkových hodnot a nespravedlivému rozdělování příjmů. Dřívější mocenské elity se pokoušejí využívat nejistot a získat si populistickou a nacionalistickou rétorikou opět přístup k vedoucímu pozicím jak v hospodářství, tak i v politice. Počet politických stran sice vzrostl, ale velmi často jde o staré komunistické organizace v novém kabátě s demokratickým odznakem na kloppě, pod nimž přezívají staré ideologické a mocenské tendence.

Současně vzrostlo i sebevědomí a arrogance konzervativních sil. Ztroskotání komunismu se na pravici označovalo za ztroskotání socialistických idejí vůbec; jindy se zase tvrdilo, že program a poslání sociální demokracie se zejména ve vyvinutých zemích už naplnilo a socialistické strany se tak přežily. Socialistická internacionála na toto zkrakování situace nekompromisně reagovala. Zhroutení komunismu není zhroutením,

ale naopak vítězstvím demokratického socialismu, jeho prostaré zásady, že socialismus bez demokracie je nemožný. Rozklad sovětského komunismu, který tuto zásadu hrubě porušil, který s leninskou teorií a bolševickou praxí naopak demonstroval krutost ale i bezvýhodnost režimu potlačujícího demokracii a lidská práva, byl důsledkem nejen vyšší produktivity kapitalismu, ale také zápasu demokratů, občanských hnutí, iniciativních skupin na obranu práv, odborářů aj., kteří čerpali sílu k svému boji v neposlední řadě také z principů demokratického socialismu, jak ho reprezentovala Socialistická internacionála. Proto nelze připustit, aby tyto síly, které stály v rozhodném odporu vůči komunistické totalitě, byly nyní odsunuty a připraveny o své vítězství. Upevnění demokracie ve všech ohledech je i nadále úkolem sociálně demokratických a socialistických stran. Jen rovnováha mezi politickými a občanskými právy na jedné straně a hospodářskými, sociálními a kulturními právy na druhé straně může dát demokratickému zřízení jeho plný smysl. To neplatí jen pro nové demokracie v Evropě, ale pro všechny země, kde demokratické struktury jsou dosud slabé a kde sociální hnutí musí ještě tvrdě bojovat s kapitalistickou bezohledností. Totalitní komunistické systémy nesmějí být nahrazeny totalním kapitalismem, v němž tendence ke korupci, nekontrolovatelnému obohacování a lhostejnosti k zájmům pracujících i k životnímu prostředí jsou stále ještě nebezpečím pro společnost a trvalou výzvou pro zápas Socialistické internacionály. Trh sám bez ohledu na uspokojování sociálních potřeb nepřinese zlepšení situace lidstva. Sociální spravedlnost zůstává i nadále základním posláním stran Socialistické internacionály.

Kongres v Berlíně položil důraz i na práva menšin a jejich ochranu. V souladu se smlouvou OSN o lidských a politických právech mají příslušníci menšin právo individuálně i jako skupina svobodně zachovávat a dále rozvíjet etnickou, kulturní, jazykovou a náboženskou identitu a být chráněni proti všem pokusům o asimilaci proti své vůli. Odsoudil také jakékoli formy vyhánění nebo nuceného přesídlení etnických nebo náboženských a kulturních skupin.

Berlínský kongres v podstatě aplikoval stockholmské principy na současnou situaci a potvrdil priority Socialistické internacionály v měnícím se světě. Univerzalita a vyváženost lidských práv, svobody a demokracie spolu s udržením míru a uplatněním sociální spravedlnosti zůstává jejím trvalým posláním.

Transformace situace ve světě se promítá i do organizačních opatření SI. Tak posun italských komunistů na pozici demokratického socialismu

byl označen jako věrohodný a někdejší komunistická strana Itálie byla pod novým jménem Demokratická strana levice (PDS) přijata za řádného člena SI. Také lidová socialistická strana Argentiny a Sociálně demokratická strana Slovenska se staly plnoprávními členy SI. Řadě stran, které až dosud měly charakter konzultativních stran, se dostalo plného členství: tak stranám Aruby, Bolívie, Kypru, Haiti, Maroka a Portorika.

Status konzultativních stran byl přiznán dalším 14 organizacím a 8 stranám byl přiznán (obnovený) status pozorovatelů (mezi nimi i sociálně demokratické straně Slovinska a oběma maďarským stranám - totiž tradičním sociálním demokratům i bývalým komunistům operujícím nyní pod jménem Socialistické strany Maďarska).

Stran s plným členstvím je nyní v SI celkem 66. Konzultativní status má dalších 25 stran, 8 stran má funkci pozorovatelů. Spolu s třemi bratrskými organizacemi (žen, mládeže a výchovy) a devíti přidruženými organizacemi sdružuje dnes Socialistická internacionála celkem 111 subjektů.

Snad nejcitelnější změna nastala na kapitánském můstku, který opouštěl těžce nemocný Willy Brandt, skutečný tvůrce moderní Socialistické internacionály. Na jeho místo byl zvolen francouzský socialista Pierre Mauroy, někdejší ministerský předseda a výrazná postava francouzského socialistického hnutí. Generálním tajemníkem byl potvrzen Luis Ayala, zvolený do této funkce poprvé ve Stockholmu. Počet místopředsedů se zvýšil na 30, z toho 18 ze západní Evropy. SI jako vskutku světová organizace demokratických socialistů potvrdila v Berlíně svou připravenost pomoci současnému světu k dalšímu vzestupu k důstojnějšímu, bohatšímu a spravedlivějšímu životu.